

Antisovietinis pasipriešinimas Kaune 1946–1947 m.

Straipsnis skirtas atskleisti Tauro apygardos vadovybės pastangoms išplėsti partizanų, pogrindžio rezervininkų veiklą Kaune 1947 m., taip pat studentų antisovietinę veiklą Vytauto Didžiojo universitete ir Lietuvos žemės ūkio akademijoje 1946–1947 m.

Mėginama atsakyti į klausimus, kaip reiškėsi ir kuo buvo ypatinga Tauro apygardos Birutės rinktinės partizanų ir rezervininkų veikla Kaune. Ar pogrindžio vadovybė planavo, mėgino sunaikinti aukščiausius šalies pareigūnus, žymiausius tėvynės išdavikus – Lietuvos komunistų partijos Centro komiteto pirmąjį sekretorių Antaną Sniečkę, sovietinės Lietuvos Ministrų Tarybos pirmininką Mečislovą Gedvilą, Aukščiausiosios Tarybos prezidiumo pirmininką Justą Paleckį, kitus vyriausybės narius?

IVADAS

1944–1953 m. antisovietinio ginkluotojo pogrindžio veikla didžiuosiuose miestuose – istoriografijoje dar per mažai dėmesio sulaukusi tema. Nuožmi kova daugiausia vyko provincijoje, todėl apie ginkluotąjį pasipriešinimą miestuose žinoma kur kas mažiau. Pasipriešinimo istorijos tyrėjai nedaug rašė apie studentų ir dėstytojų antisovietinę veiklą, nėra išsamiai nagrinėta Tauro apygardos Birutės rinktinės partizanų ir rezervininkų veikla Kauno mieste. Kadangi kitos

apygardos net nebandė kurti savo padalinių miestuose, Birutės rinktinės Kauno grupės kuopų, pasižymėjusių organizuotumu ir vykdžiusių ginkluotas akcijas, atvejis yra unikalus ir tyrinėtinas.

Lietuvos išlaisvinimo tarybą (toliau – LIT), Lietuvos partizanų sąjungą, Lietuvos tautinę tarybą ir kitas 1944–1946 m. miestuose veikusias pasipriešinimo (dažniausiai neginkluotąsias) organizacijas sovietinio valstybės saugumo struktūros sunaikino gana greitai, jų veiklai plačiau neįsibėgėjus. Nesmurtinis pasipriešinimas miestuose – įdomi ir perspektyvi tirti sritis.

Istorikų darbų, nagrinėjančių Kauno pogrindžio istoriją, nėra gausu. Paminėtini Bonifaco Ulevičiaus¹, Kęstučio Kasparo darbai ir išsamus Vidmanto Vitkausko straipsnis apie Birutės rinktinės organizavimą, išspausdintas Juozo Lukšos–Daumanto prisiminimų knygoje „Partizanai“².

„Laisvės kovų archyvas“ 2007 m. išleido atskirą dokumentų rinkinio tomą „Antisovietinis pasipriešinimas Kaune 1944–1947 metais“, kuriame pateiktos daugiausia represinių institucijų atskaitos apie kovą su pogrindžiu Kaune³. Rinkinio sudarytojas Darius Juodis įvadiniame straipsnyje Kauną įvardija kaip Lietuvos pasipriešinimo centrą ir pažymi, kad „per visą sovietmetį Kaunas laikytas miestu, kuriame gyveno tautiškai sąmoningiausi Lietuvos piliečiai“. Neslopstantį Kauno pasipriešinimo judėjimą po

karo, pasak D. Juodžio, lėmė tautinė miesto sudėtis ir iš provincijos atsikėlę gyventojai, tarp kurių nemažai buvo besislapsčiusių nuo saugumo represijų žmonių⁴.

Mindaugas Bloznelis parašė straipsnį⁵ apie pasipriešinimą Kaune antrosios sovietų okupacijos pradžioje, kuriame fragmentiškai apžvelgė Lietuvos laisvės armijos (toliau – LLA) ir LIT veiklą. Pasipriešinimo dalyvis Vytautas Juodsnukis knygoje „Suvalkijos partizanų takais“ pateikė daug faktų apie Birutės rinktinę⁶. Apie Kauno Vytauto Didžiojo universiteto (toliau – VDU) studentų pagrindinę veiklą 1945–1947 m. vertingos informacijos paskelbta knygoje „Akademikas Antanas Kudzys“⁷. Juozapas Romualdas Bagušauskas monografijoje „Lietuvos jaunimo pasipriešinimas sovietiniam režimui ir jo slopinimas“⁸ aprašė kai kurias pagrindines jaunimo organizacijas Kaune ir VDU studentų antisovietinę laikyseną.

Rašant straipsnį, vieni pagrindinių darbo šaltinių buvo Lietuvos ypatingajame archyve saugomi dokumentai. Tai dešimties tomų Tauro apygardos Birutės rinktinės Kauno grupės kuopų (34 rinktinės rezervininkų ir partizanų)⁹, Birutės rinktinės štabo viršininko Stasio Jakštavičiaus-Katino, Dieduko ir kitų (33 rinktinės partizanų ir rezervininkų)¹⁰ bei Kazio Matulevičiaus-Radvilos baudžiamosios bylos¹¹.

Taip pat naudotasi buvusio Tauro apygardos Birutės rinktinės Kauno grupės 3-iosios kuopos vado Jono Poškaus-Rolando atsiminimais¹² ir žodiniais liudijimais¹³, pokalbiu¹⁴ su geru J. Poškaus draugu akademiku Antanu Kudziu¹⁵. Nemažai svarbių aplinkybių, detalių savo atsiminimuose pateikia Kauno grupės 5-osios kuopos vadas Kazimieras Algirdas Pečiukonis¹⁶. Silpstanti J. Poškaus atmintis buvo didelė kliūtis tiksliai rekonstruoti kai kuriuos įvykius, todėl šiame darbe galėjo įsivelti faktinių klaidų.

ANTISOVIETINĖ STUDENTŲ VEIKLA 1946–1947 M.

J. R. Bagušauskas, tyrinėdamas Lietuvos jaunimo neginkluotojo pasipriešinimo organizacijas, priskaičiavo penkiolika 1944–1945 m. Kaune veikusių jaunimo pagrindinių grupių, kurias sudarė apie 100 narių. Iš jų paminėtina „Ateitininkų“ organizacija, kuriai vadovavo Jonas Antanaitis, „Geležinis Vilkas“, Lietuvos laisvės kovotojų būrys, „Laisvės ratas“ ir kitos¹⁷. 1947–1948 m. Kaune buvo sunaikintos „Laisvės sakalo“ ir Lietuvos išvadavimo fronto (vadovas Antanas Morkevičius, 6 nariai) jaunimo pasipriešinimo grupės. Lietuvos SSR NKGB komisaras Aleksandras Guzevičius dar 1945 m. birželio 20 d. pranešime Lietuvos SSR Liaudies komisarų tarybos pirmininkui Mečislovui Gedvilui apie antisovietines nuotaikas Kauno ir Vilniaus universitetuose pažymėjo, kad tarp studentų ir profesorių yra daug antisovietinių elementų, kurie savo aplinkoje skleidžia priešišką agitaciją¹⁸.

Vienas aktyviausių pagrindinių studentų kuopelių organizatorių VDU ir Lietuvos žemės ūkio akademijoje (toliau – LŽŪA) 1946–1947 m. buvo buvęs Dainavos apygardos partizanas J. Poškus-Rolandas. Jo vadovaujami VDU, o vėliau ir LŽŪA studentai, kiti pagrindininkai platino universitete ir mieste antisovietinę literatūrą, laisvės kovotojų leidinius, rinko partizanams maistą, spausdinimo priemones, medikamentus, taip pat pinigus, drabužius ir avalynę (tariamai neturtingiems studentams šelpti). Tuo tikslu J. Poškus pavedė savo geram draugui studentui A. Kudziui įsitaisyti Studentų labdaros komitete. Šis komitetas rūpinosi neturtingų studentų buitimi, labdara. Galėdami aktyviai dalyvauti iš JAV ir kitur gautų drabužių bei maisto produktų dalybose, pagrindininkai legaliais ir nelegaliais būdais surinktą ir įsigytą labdarą per Mečislovą Iva-

nauską perduodavo partizanams. Dėstytojai aukodavo sidabrinės žvakides ir pinigus. Kartais maišai su tokia labdara ir piniginių aukų dėžute būdavo padėti auditorijos gale, bet niekas iš studentų niekam neprasitarė, nors ir žinojo arba spėjo, kam visa tai skirta. J. Poškui aktyviai talkino Jonas Rimdžius¹⁹, Juozas Puzinas, Linas Apuokas, Konstantinas Baliukevičius-Tylius²⁰ iš VDU Technologijos fakulteto ir Vytautas Svirskas iš LŽŪA²¹.

Pagrindininkai atlikdavo ir sudėtingesnes užduotis: rinko informaciją apie aukštų Vilniaus pareigūnų išvykas į Kauną ir jų tikslus, kompromitavo rusakalbius VKP(b) istorijos, marksizmo-leninizmo ir politinės ekonomijos dėstytojus, o kartu ir šias disciplinas. Studentai pagrindininkai daugino ir platino F. Bielinskio, K. Dušausko, V. Greičiūno, J. Paulausko ir kitų dėstytojų parengtas, bet VDU draudžiamas užsienio mokslo ir technikos darbų ištraukas. Už tai vėliau buvo suimtas aktyvus studentas architektas V. Pečiulis²².

J. Poškus ir A. Kudzys organizavo visuose VDU fakultetuose tą pačią dieną turėjusią vykti akciją, kai, prasidėjus VKP(b) istorijos paskaitai, visi studentai turėjo demonstratyviai išeiti iš auditorijų, palikdami jose rusakalbius dėstytojus. Statybos fakultete auditorijose liko tik keli studentai, bet kituose fakultetuose šis protestas nepavyko. Studentai būtų stipriai nukentėję, bet, užtarti dekanas Stasio Vabalevičiaus, išsisuko.

Pasak A. Kudzio, šio dekanas galia nebuvo atsitiktinė. Po karo Čekoslovakijos komunistų partijos lyderis Klementas Gotvaldas susitiko su Josifu Stalinu. Draugiškame pašnekesyje K. Gotvaldas pasiteiravo diktatoriaus, ar dar gyvas jo technikos studijų Brno mieste bendrakursis S. Vabalevičius ir ar negalėtų jo pamatyti. J. Stalinas iškart nurodė sekretariatui pristatyti S. Vabalevičių į Maskvą. Naktį į S. Vabalevičiaus butą atėję

saugumo karininkai, nieko nesakydami, davė jam dešimt minučių susiruošti, pasiimti maisto ir būtiniausių daiktų. Jis atsisveikino su verkiančia žmona ir kupinas nerimo išėjo. Aleksoto oro uoste buvo įsodintas į karinį lėktuvą ir nedelsiant nuskraidintas į Maskvą, kur susitiko su K. Gotvaldu, galbūt ir su J. Stalinu²³. Visiškai pasitikėti S. Vabalevičiaus atpasakotu pokalbio su J. Stalinu turiniu būtų sunku, bet nemaža dalis tiesos jame, matyt, yra. Pasak S. Vabalevičiaus, per kelias valandas jį pristatė J. Stalinui ir K. Gotvaldui. Pasišnekučiaus, išgėrus vyno, paryčiais J. Stalinas jo paklausė:

„– Tai kur tu dirbi?

– Dirbu vandentiekio stoties direktoriumi, bet dar ir dėstau truputį universitete, turiu paskaitų.

– Kokį turi laipsnį?

– Jokio laipsnio neturiu, aš inžinierius.

– Tai mes tau suteiksime profesoriaus laipsnį.

– Ne ne, profesoriaus man niekaip nepripažins.

– Gerai, tai tau docentą.“

Pasak A. Kudzio, S. Vabalevičius iš Maskvos grįžo su docento diplomu ir iš karto buvo paskirtas fakulteto dekanu²⁴. Visi žinojo, kad S. Vabalevičius buvo J. Stalinu iškvieistas į Maskvą, todėl dekanas užtarimas ir išgelbėjo studentus.

Moderni pagrindininkų idėja buvo iš Vilniaus atvažiavus partijos vadovybei surengti sėdimąjį protestą, kurio metu studentai sėdėdami porą valandų užvertų gatves, taip pranešdami Lietuvai ir visam pasauliui, kad protestuoja prieš bolševikų okupaciją. Tačiau šis geras sumanymas nebuvo įgyvendintas.

J. Poškaus vadovaujami studentai partizanų rėmėjai vykdė kai kuriuos Tauro apygardos vadovybės nurodymus, kuriuos J. Poškui perduodavo Antanas Lukša-Arūnas (dabartinis Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjungos tarybos pirmininkas).

Veikti mieste legaliai be griežtos ir sumaniai apgalvotos konspiracijos buvo neįmanoma. Čia labai praverė nacių okupacijos metais lenkų pagrindžio kursuose J. Poškaus įgytos žinios. Savo kuopos nariams jis perduodavo neva partizanų vado Rolando įsakymus, dieną studijuodavo, o naktimis, ypač savaitgaliais, dingdavo miške. Jo pagrindinė veikla buvo taip organizuota, kad, kam nors įkliuvus, niekas neturėtų duomenų nurodyti arba įškusti kito asmens. Tik po daugelio metų bendrakursiai sužinojo, kad Rolandas ir buvo tas pats J. Poškus²⁵.

PAVOJINGI RYŠIAI SU VILNIUMI

1946 m. lapkričio pradžioje Kaune veikęs aktyvus partizanų rezervininkas studentas Juozas Raulinaitis supažindino J. Poškų su Antanu Ivanausku, kuris buvo Vilniuje veikiančio ir saugumo per agentą Juozą Markulį-Erelį kontroliuojamo Bendro demokratinio pasipriešinimo sąjūdžio Vyriausiojo ginkluotųjų pajėgų štabo (toliau – BDPS VGPŠ) ryšininko Benjamino Algirdo Kavaliausko-Žvainio, Žvainiuko²⁶ giminaitis²⁷. Gruodžio mėn. J. Poškus su A. Ivanausku pradėjo važinėti į Vilnių ir per pagrindinę VGPŠ ryšininkę Vilniaus universiteto studentę Oną Trakimaitę-Ožką²⁸ užmezgė ryšį su MGB agentu Teodoru Krutkiu-Aitvaru (pogrindyje turėjo Vyto slapyvardį, gyveno Žvėryne, Žalioji g. 5), kuris prisistatė kaip VGPŠ „ryšių karininkas“ ar „atstovas“. T. Krutkis davė užduotį rinkti informaciją apie Kauno pagrindines grupes, tačiau J. Poškus šios užduoties, galbūt turėdamas įtarimų, nevykdė. T. Krutkio-Vyto pavedimu O. Trakimaitė atveždavo J. Poškui į Kauną fiktyvių dokumentų darymo instrukcijas ir kvietimą žiemą įsitaisyti mieste²⁹.

Pavojingi ryšiai su Vilniaus „komitetu“ galėjo liūdnei baigtis, tačiau 1946 m. pabai-

goje legendinis J. Lukša- Daumantas³⁰, gavęs svarbios informacijos iš Kauno universiteto prorektorius docento Broniaus Barzdžiu-ko, demaskavo pavojingiausią MGB agentą J. Markulį-Erelį, puikiai vaidinusį BDPS vadovo vaidmenį. Stasys Lukša-Juodvarnis tuoj pat gruodžio 29 d. įspėjo O. Trakimaitę, tačiau ji šia žinia nepatikėjo ir neskubėjo pasitraukti iš Vilniaus. 1947 m. sausio 5 d. MGB suėmė O. Trakimaitės draugę O. Kondrotaitę-Snieguolę ir paliko jos bute pasalą, į kurią sausio 6 d. įkliuvo O. Trakimaitė³¹. Manytina, kad, pirmųjų apklausų metu įsitikinę, jog ryšininkė J. Markulio neįtaria, saugumo vadovai, nutarę panaudoti O. Trakimaitę „v tiomnuju“ (saugumiečių žargonu tai reiškė panaudoti žmogų savo tikslams jam to nežinant), leido jai pabėgti, kai ši neva norint pervežti į kitą vietą buvo atvesta į Vilniaus geležinkelio stotį. O. Trakimaitė iškart atvyko į Lukšų gimtinę Juodbūdį, kur išgyveno apie savaitę. Kęstučio partizanų apygardos atstovas VGPŠ štabe Algimantas Zaskevičius-Tautvaiša siūlė buvusią ryšininkę likviduoti, tačiau J. Lukša nemanė ją esant išdavikę, be to, jam buvo reikalingi ryšiai su Didžiosios Kovos apygarda. Atsargumo dėlei ji buvo apgyvendinta atokiau, jokios svarbios informacijos jai nepatikint³².

1947 m. vasario mėn. T. Krutkis atvyko į Kauną pas M. Ivanauską ir kartu su juo susitiko su J. Poškumi, kurio pakartotinai paprašė žinių apie Kauno pagrindininkus. Matyt, nujausdamas kažką negera, buvęs partizanas brolis Juozas uždraudė J. Poškui palaikyti ryšį su Vilniumi. Taip Kauno pagrindininkai išvengė saugumo areštų.

BIRUTĖS RINKTINĖ KAUNE

1947 m. sausio 12 d. Tauro apygardos vado Antano Baltūsio-Žvejo įsakymu iš Žalgirio rinktinės S. Dariaus ir S. Girėno kuopos ir

Geležinio Vilko rinktinės 5-osios (Žiedo) kuopos buvo įkurta nauja Birutės rinktinė Kaune ir Kauno apskrities dalyje, esančioje kairėje Nemuno pusėje. Tuo buvo siekiama suaktyvinti pagrindinę veiklą Kaune, užmegzti ir palaikyti ryšius su Aukštaitijoje ir Žemaitijoje esančiomis apygardomis, rinkti žvalgybinius duomenis, padėti Kaune kurti visam pagrindžiui vadovaujantį centrą. Tą pačią dieną rinktinės vadu paskirtas J. Lukša-Skirmantas. Vasario 20 d. sudarytas rinktinės štabas iš S. Dariaus ir S. Girėno kuopos vadų. Rinktinės plotas atiteko trims kuopoms: 1-ajai (S. Dariaus ir S. Girėno), 2-ajai (Arlausko), 3-ajai (Merkio). Kuopos veikė Kauno apskrities Aukštutinės Panemunės, Garliavos ir Zapyškio valsčiuose bei Marijampolės apskrities Kazlų Rūdos ir Veiverių valsčiuose. Dar keturias kuopas buvo numatyta sukurti Kaune. J. Lukša-Skirmantas taip pat liko VGPŠ adjutantu ir ėmė intensyviai ruošti pralaužti geležinę uždangą – kelionei į užsienį.

1947 m. sausio mėn. J. Poškus-Rolandas atnaujino ryšį su pagrindininkais M. Ivanausku ir Antanu Kunigoniui. Kovo mėn. O. Trakimaitė Kauno priemiestyje Aleksote surengė J. Poškaus-Rolando susitikimą su J. Lukša-Skirmantu ir pagrindiniu apygardos štabo ryšininku K. Matulevičiumi-Radvila³³. Partizanų rezervininkų grupelės vadu J. Poškus neoficialiai buvo jau nuo 1947 m. vasario mėn., todėl J. Lukša pasiteiravo, kiek jis turi žmonių. J. Poškui atsakius, kad keturis, J. Lukša davė užduotį kiekvienam ketvertuko nariui užverbuoti ne daugiau kaip penkis žmones ir jiems vadovauti. Penketukų nariai turėjo verbuoti naujus narius, visaip padėti partizanams, o prireikus kovoti ir ginklu. Buvo sutarta ryšį palaikyti per J. Lukšos brolių A. Lukšą-Arūną, kuris 1947 m. balandžio 3 d. buvo paskirtas Tauro apygardos štabo Ryšių poskyrio viršininku³⁴. Jis palaikė ryšius tarp apygardos vado, štabo pareigūnų, rinktinių

ir padalinių vadų, o kartu buvo ir Birutės rinktinės štabo pareigūnas, padėjo broliui organizuoti Kaune Birutės rinktinę³⁵.

Į J. Poškaus ketvertuką įėjo Kauno mokytojų seminarijos studentai A. Ivanauskas, J. Raulinaitis, Albinas Mačiulis ir Garliavos valsčiaus vykdomojo komiteto Žemės ūkio skyriaus zootechnikas Antanas Žygas. Kiekvienam iš jų vėliau tapo pavaldūs dar du ar trys žmonės, tačiau konspiracijos sumetimais nė vienas ketvertuko narys nežinojo apie kito nario užverbuotus asmenis. J. Raulinaitis užverbavo Brunoną Gužauską-Beržą, Zigmą Pavilionį, Algimantą Kazlauską-Vakarą, Konstantiną Vaitkevičių ir Albiną Šimkų³⁶. J. Poškus palaikė ryšį su broliais Juozu Poškumi-Gintaru ir Vaclovu Poškumi, A. Kunigoniui, M. Ivanausku ir kitais, kuriuos aprūpindavo Tauro apygardos leidiniu „Laisvės žvalgas“.

J. Poškus-Gintaras dar 1945 m. partizano Dzūkijoje, bet dėl sveikatos pasitraukė iš miško. Jis rinko ir broliui bei A. Lukšai-Arūnui raštu pateikdavo informaciją apie tarptautinę padėtį, o šie ją perduodavo į „Laisvės žvalgo“ redakciją. Gavęs užduotį iš brolio Jono verbuoti naujus narius, J. Poškus-Gintaras užverbavo du vairuotojus, platino Kaune „Laisvės žvalgo“ laikraštį. Dainavos apygardos vadas pulkininkas Juozas Vitkus-Kazimieraitis dar 1946 m. birželio mėn. per J. Poškų-Gintarą perdavė Lietuvos kariuomenės pulkininkui leitenantui Zigmui Talevičiui³⁷, kuris gyveno Kauno apskrities Garliavos valsčiuje, laišką, kviečiantį vadovauti pagrindžiui. J. Poškui-Gintarui šį laišką atnešė J. Vitkaus-Kazimieraičio asmeninis ryšininkas Antanas Joniškis. Z. Talevičius atsisakė imtis šios užduoties dėl sveikatos ir kitokio požiūrio į partizanų būrių veiklos taktiką³⁸.

J. Poškus-Rolandas, padedamas Stasio Lapienio ir M. Ivanausko, kovo mėn. paruošė tris fiktyvius lenkų repatriantų do-

kumentus (Lenkų repatriacinės komisijos blankus) J. Lukšai ir Jurgiui Krikščiūnui. Be to, jiems perdavė 20 dolerių ir 15 carinių aukso rublių, už kuriuos M. Ivanauskui buvo sumokėjęs 8 tūkst. rublių. Tikriausiai M. Ivanauskas tai gavo iš spekuliantų Kauno juodojoje rinkoje³⁹.

Paskirtas Lietuvos pagrindžio įgaliotinių grupės vyresnioju, J. Lukša kartu su Dainavos apygardos štabo atstovu J. Krikščiūnu-Vytautu 1947 m. balandžio 25 d. ties Punksu nepastebėti kirto Lietuvos ir Lenkijos sieną. Palikę ginklus, jie sėkmingai nusigavo iki Varšuvos pas J. Lukšos pažįstamą buvusį VDU profesorį. Iš jo gavo Gdanske gyvenančio ryšininko adresą ir slaptažodį⁴⁰. Lydimi universiteto laikų draugų, Lietuvos įgaliotiniai pasiekė Gdanską, kur visai atsitiktinai gegužės 19 d. susitiko su atvykusiu iš Švedijos Jonu Deksnium-Hektoru. Birželio pradžioje pagrindžio įgaliotiniai kaudamiesi sugrįžo per sieną. Birželio 26 d. J. Lukša vėl ėmė vadovauti Birutės rinktinei. Rugpjūčio 20 d. A. Baltūsis atleido J. Lukšą iš Birutės rinktinės vado pareigų ir paskyrė Tauro apygardos štabo Žvalgybos skyriaus viršininku⁴¹.

1947 m. gegužės pradžioje (tikriausiai gegužės 1 d.) Kauno apskrities Garliavos valsčiaus Ringaudų kaime (kitais duomenimis, netoli Tabariškių kaimo⁴²) pas rėmėją K. Martišių įvyko Tauro apygardos štabo pareigūnų ir Kauno partizanų rezervininkų vadų susirinkimas. Jame dalyvavo apygardos vadas ir VGPŠ viršininkas A. Baltūsis-Žvejys, apygardos kapelionas kunigas Justinas Lelešius-Grafas, apygardos štabo įgaliotinis ypatingoms užduotims Kazimieras Pyplys-Mažytis, apygardos štabo Ryšių poskyrio viršininkas A. Lukša-Arūnas, Birutės rinktinės vadas kapitonas S. Jakštavičius-Katinas, Diedukas⁴³, rinktinės Žvalgybos skyriaus viršininkas Jonas Čizeika-Stepas⁴⁴ ir rinktinės Kauno pagrindininkų vadai J. Poškus-Ro-

landas, Vytautas Buzas-Vytautas⁴⁵, K. A. Pečiukonis-Putinas⁴⁶ ir Petras Laurinavičius-Trimitas⁴⁷. Kaip savo atsiminimuose rašo K. A. Pečiukonis, posėdžio pradžioje A. Baltūsis įvertino Lietuvos tarptautinę ir vidaus padėtį: „Tautos padėtis bloga. Karo greitai nekils. Iki karo gali praeiti 2–3 ar net 5 metai, reikia išsaugoti kadrus ir gerai konspiruoti. [...] Mes gyvenam kaime ir negalim padaryti to, ką jūs, birutiečiai, galite padaryti mieste. Mes čia naikinam mažuosius tautos išdavikus, jūs, gyvendami mieste, galite ir turite versti didžiuosius ir aukščiausius [...] vadovus.“⁴⁸ Iš J. Poškaus liudijimo tardytojui sužinome, kad A. Baltūsis kalbėjo taip: „Mes gyvenam kaime ir negalim padaryti to, ką jūs galite padaryti mieste. Mes čia užmušinėjam mažus žmones, kaip stribus ir kitus lietuvių tautos išdavikus. Jūs gyvenate mieste, apsižiūrėkite, nudėkite tokius kaip Snieckus, Gedvilas ir kitus.“⁴⁹

Tai buvo aiškus nurodymas rengti pasikėsinimus į respublikos vadovybę. A. Baltūsis iškėlė būtinumą turėti daugiau savų, patikimų žmonių vidaus reikalų žinybose, kalėjimuose, kariniuose komisariatuose, bankuose ir kitose sovietų valdžios struktūrose⁵⁰. Šiais nurodymais buvo siekiama gauti informaciją, kur vežami suimtieji, kas ir kada gauna dideles pinigų sumas bankuose, kad būtų galima tokius režimo pareigūnus ar kolaboruojančius asmenis užpulti ir pinigus nusavinti pagrindžio reikmėms⁵¹. Susirinkime kuopų vadais paskirtiems rezervininkams buvo duota užduotis Kaune verbuoti naujus narius ir kurti rezervines pagrindines grupes, rinkti ginklus, spausdinimo techniką, popierių apygardos štabo reikmėms, nustatyti ir sunaikinti aktyviai kolaboruojančius partinius ir sovietinius veikėjus. Sąskrydžio pabaigoje kunigas J. Lelešius priėmė kuopų vadų partizano priesaiką ir davė jiems pabučiuoti kryžių. Ryšys su apygardos štabu turėjo eiti per A. Lukšą ir apygardos vado adjutantą K. Matulevičių-Radvilą⁵².

Po šio susirinkimo Kauno kuopų vadai pradėjo aktyviai veikti. Gegužės mėn. J. Poškaus nurodymu J. Raulinaitis, K. Vaitkevičius ir A. Kazlauskas iš Kauno mokytojų seminarijos konfiskavo 10 tūkst. rb ir 2 rašomąsias mašinėles, kurias vėliau per A. Lukšą nusiuntė Tauro apygardos štabui. J. Poškus nurodė A. Ivanauskui kurti antisovietinę organizaciją Kauno mokytojų seminarijoje. Siekdami partizanų reikmėms gauti valstybinių pinigų, tą patį gegužės mėn. J. Poškus, A. Lukša, A. Kunigonis ir J. Raulinaitis, apsiginklavę trimis „Nagan“ tipo pistoletais, užpuolė Kauno sodininkystės technikumą. Užpuolimas nepasisėkė, nes pašaliniai žmonės sukėlė triukšmą⁵³. Gegužės mėn. A. Lukša-Arūnas susitiko su K. Matulevičiumi-Radvila ir perdavė 5 matricas „Laisvės žvalgiui“ spausdinti, kurias pastarasis nuvežė Geležinio Vilko rinktinės 54-osios kuopos vadui partizanų leitenantui Varnui⁵⁴. Kita akcija surengta birželio mėn. Kauno apskrities Garliavos valsčiuje, netoli Marvelės kaimo. Tada J. Poškus, J. Raulinaitis, J. Marcinkevičius ir kiti, užpuolę „Noreikiškių“ tarybinio ūkio pieno fermos pastotę, nusavino 15 kg grietinės ir keletą bidonų pieno.

Birutės rinktinės vadas S. Jakštavičius-Katinas 1947 m. birželio 10 d. įsakymu atgaline data (nuo gegužės 1 d.) paskyrė J. Poškų-Rolandą Birutės rinktinės Kauno grupės 3-iosios kuopos, V. Buzą-Vytautą – 4-osios kuopos (veikė Šančiuose) ir K. A. Pečiukonį-Putiną – 5-osios kuopos vadu⁵⁵. Įsakymą J. Poškui birželio 12 d. įteikė pagrindinis apygardos štabo ryšininkas K. Matulevičius-Radvila. Kartu su įsakymu buvo perduotas A. Baltūsio-Žvejo laiškas J. Poškui, kuriame apygardos vadas prašė gauti lengvąjį automobilį jo sergančiai penkiametei dukteriai nuvežti iš Marijampolės į Kauną⁵⁶. J. Poškus ryšininko parašė perduoti apygardos vadui, kad automobilį gaus ir jo pageidavimą išpildys⁵⁷.

Maždaug tuo pat metu P. Laurinavičius-Trimitas buvo paskirtas Kauno grupės 2-osios kuopos vadu ir jam tapo pavaldus Žaliakalnyje veikęs penketukas, į kurį įėjo Jonas Marcinkevičius-Skudutiškis, Marijonas Želnys-Margis, Antanas Banionis-Arminas, Vladas Pučkys ir Edvardas Svilainis-Dulkė. Gegužės mėn. P. Laurinavičius juos paskyrė būrių vadais ir nurodė verbuoti naujus narius: A. Banioniui – Senamiestyje, M. Želniui – Šančiuose, J. Marcinkevičiui – Fredoje ir Aleksote, E. Svilainiui – Žaliakalnyje, V. Pučkui – Aukštutinėje Panemunėje. Taip pat jo kuopai priklausė Aleksas Kuzas⁵⁸, Stasys Losys ir Stasys Umbrasas⁵⁹.

K. A. Pečiukonio-Putino vadovaujamoje 5-ojoje kuopoje buvo du būrių vadai: Antanas Markevičius ir Jonas Svetlauskas-Žvalgas. Aktyvia organizacine veikla pasižymėjo Marija Anzienė-Tulpė, Kostas Anza-Suomis, K. A. Pečiukonio brolis Vytautas Pečiukonis ir kiti. Ši kuopa buvo jauniausia ir gausiausia, bet ginklų turėjo mažiausiai. Kuopos nariai daugino atsišaukimus ir įspėjimus, adresuotus sovietų kolaborantams, darė partizanams fiktyvius dokumentus, bet pagrindinį dėmesį skyrė susitikimo vietų – konspiracinių butų – išlaptinimui ir maskavimui. Būrių vadai ryšį su kuopos vadu palaikė per slaptą pašto dėžutę. K. A. Pečiukonio kuopos rezervininkai senamiestyje turėjo tariamą siuvyklą, batų taisyklą ir užkandinę. Konspiraciniai butai buvo Gardino g. 48-7, 53-5, Lukiškių g. 30-6, 42, Rotušės a. 15, Benediktinų g. 16, A. Mickevičiaus g. 27 pas universiteto sargą ir kitur⁶⁰.

Kaune gegužės–birželio mėn. veikė keturios Tauro apygardos Birutės rinktinės Kauno grupės kuopos. J. Poškui buvo pavaldūs 14–15 žmonių; ryšį su V. Buzu-Vytautu ir P. Laurinavičiumi-Trimitu jis palaikė per A. Lukšą-Arūną. Daugiausia ginklų turėjo V. Buzo vadovaujama 4-oji kuopa: 2 vokiškus kulkosvaidžius, šautuvų, kelis pistoletus TT

ir granatų. Partizanai rezervininkai mieste veikė trejetų ir penketų sistema, per specialiąsias užduotis keitė išvaizdą, aprangą, dokumentus, vaizdavo elektrikus, kaminkrėčius, elgetas, santechnikus ir kt.⁶¹

Šios grupės pradėjo aktyviai veikti gegužės viduryje, kai P. Laurinavičius, J. Marcinkevičius, A. Banionis ir E. Svilainis Prienų apskrityje, padedami Geležinio Vilko 4-osios kuopos rezervinės grupės narių Antano Bakio-Karbiuratoriaus, Blėkaičio, brolių Prano Karčiausko-Apuoko ir Jurgio Karčiausko-Putino⁶², užpuolę sovietinių aktyvistų Bubnio ir Petraičio sodybas, nusavino 5 maišus grūdų, duonos, miltų, lašinių ir batus. Per A. Banionio tėvą produktai buvo parduoti už 3800 rublių, o gautos lėšos skirtos partizanų reikmėms. A. Banionis, E. Svilainis ir J. Marcinkevičius naktį iš gegužės 20 į 21 d. Kauno Aleksoto rajone nušovė Botanikos sodo darbuotoją Gladkauską, kuri, kaip įtariamąjį šnipinėjant MGB naudai, nurodė J. Marcinkevičiaus giminaitis Jonas Martinaitis. Lavonas buvo įmestas į apleistą šulinį⁶³. Birželio 11 d. E. Svilainis, J. Marcinkevičius ir V. Bumblys, gavę Tauro apygardos štabo užduotį, Kleboniškiu miške, 6 km nuo Kauno, nukovė MVD milicijos karininką Vilkauską, paėmė jo dviratį, dokumentus, asmeninį ginklą „Nagan“ ir auksinį žiedą⁶⁴.

Tokį Kauno grupės kuopų partizanų aktyvumą, be abejo, įkvėpė Tauro apygardos vadai. Tačiau ar buvo mėginta įvykdyti A. Baltūsio nurodymą sunaikinti Lietuvos SSR vyriausybės narius?

PASIKĖSINIMO Į JUSTĄ PALECKĮ PASLAPTIS

Tiriant pasipriešinimo sąjūdžio istoriją ne kartą buvo kilęs klausimas, kodėl Lietuvos partizanai nemėgino sunaikinti žymiausių tėvynės išdavikų: Lietuvos komunistų par-

tijos Centro komiteto pirmojo sekretoriaus Antano Sniečkaus, sovietinės Lietuvos Ministrų Tarybos pirmininko Mečislovo Gedvilo, Aukščiausiosios Tarybos prezidiumo pirmininko Justo Paleckio, kitų vyriausybės narių? Dar labiau tuo susidomėti paskatino mįslingas Birutės rinktinės Kauno grupės kuopos vado J. Poškaus-Rolando praeities atsiminimų puslapis ir gero jo draugo, bendražygio akademiko A. Kudzio žodiniai liudijimai. Iš jų aiškėja, kad nepaprastai spalvingą gyvenimą nugyvenusio partizano J. Poškaus ir 1940 m. sovietinės Lietuvos prezidento, ilgamečio Aukščiausiosios Tarybos prezidiumo pirmininko, vieno žymiausių lietuvių tautos kolaborantų J. Paleckio likimai gali būti susipynę plonyte gyvenimo ir mirties linija. J. Poškaus atsiminimuose⁶⁵ ir žodiniuose liudijimuose⁶⁶ užfiksuota paslaptina pasikėsinimo į vyriausybinių kortėžą istorija privertė gerokai suabejoti, ar iš tiesų viską žinome apie pogrindžio mėginimus sunaikinti žymiausius šalies kolaborantus.

Surengti pasikėsinimą į sovietinės Lietuvos vadovus – išties sunkus uždavinys. Iki šiol buvo žinoma tik pora partizanų bandymų mirtimi nubausti aukštesnio rango partinius veikėjus. 1947 m. vasario 18 d. per partizanų surengtą operaciją žuvo Marijampolės miesto ir apskrities komiteto pirmasis sekretorius Steponas Bakevičius ir kiti apskrities lygmens pareigūnai. 1948 m. sausio 18 d. gimnazistams įmetus dvi granatas į Merkinės valsčiaus vykdomojo komiteto pastatą įsikūrusią rinkimų apylinkę, skeveldros sužeidė sovietinės Lietuvos finansų ministrą Aleksandrą Drobnių ir du aukšto rango valstybės saugumo karininkus. Tačiau ministras nukentėjo atsitiktinai, apie jo apsilankymą partizanų rezervininkai nežinojo.

Paskutiniaisiais kovos metais pogrindžiui atsitiktinai pavyko nukauti kelis aukšto rango pareigūnus. 1950 m. rugpjūčio 2 d. Šilalės rajone buvo sušaudytas iš rajono

centro važiuojančių Lietuvos SSR Aukščiausiosios Tarybos deputatas Pranas Šimašius, o tu pačių metų spalio 19 d. Skaudvilės rajone per susišaudymą su stribų apsauga partizanai nukovė Lietuvos SSR žemės ūkio ministro pavaduotoją Povilą Tryčių⁶⁷. Šis ministerijos vadovaujantis darbuotojas buvo aukščiausias pareigas ėjęs LKP(b) CK nomenklatūros atstovas, kurį partizanams pavyko nukauti.

Kokį poveikį Kauno grupės kuopų vadams padarė gegužės 1 d. susirinkime nuskambėjusios A. Baltūžio-Žvejo direktivos rengti pasikėsinimus į aukštus partijos veikėjus? Galima atsargiai kalbėti tik apie vieną 3-iosios kuopos vado J. Poškaus-Rolando prisimintą atvejį. Pasak J. Poškaus, jo nurodymu VDU studentai mėgino išsiaiškinti aukštų sovietinių pareigūnų kelionių maršrutus, lankymosi ir susirinkimų vietas, nors tai padaryti nebuvo lengva. Tačiau su komunistais ir komjaunuoliais susidraugavusiems studentams pavykdavo išgauti reikiamą informaciją, nors ir nežinant, kam ji renkama. „Mes svarstėme galimybę susprogdinti užtaisą Kauno muzikiniame teatre arba Darbo rūmuose. Atrodė, kad geriausia susprogdinti Darbo rūmų rūsyje padėtą miną, kuri pramuštų perdangą po bufetu, kur partijos vadovybė rinkdavosi pavalgyti ir aptardavo reikalus. J. Poškus tokiam sumanymui nepritarė ir abejojo jo sėkme dėl stiprios vyriausybės apsaugos. Jis mįslingai užsiminė turįs realų planą, bet nepaaiškino, kokį“, – prisiminė J. Poškaus bendražygis A. Kudzyš⁶⁸.

Pasak A. Kudzio, žinią, kad į Kauną atvyksta Lietuvos SSR vadovybė, jie gavo iš miesto partinio aktyvisto Alfonso Šaukevičiaus⁶⁹. J. Poškus prisiminė sumaniai parinkęs pasalos vietą keli kilometrai nuo dabartinių Rumšiškių, kur buvo rekonstruojamas Vilniaus–Kauno plentas. Toje vietoje turėjo susijungti iš priešingų pusių tiesiami keliai, bet dar buvo nebaigta vieškelio posūkio atkarpa,

dirbo kelininkai. Posūkis, skalda ir duobės vertė automobilius važiuoti labai lėtai, pakelėse augo daug krūmokšnių, galinčių gerai užmaskuoti pasislėpusius kovotojus.

J. Poškaus žodžiais, prieš operaciją jis su savo kuopos vyrais abiejose kelio pusėse įkasė po šviesiai dažytą 4 m aukščio stulpą, kad abipus kelio šachmatų principu išsidėsčiusioms dviem partizanų grupėms būtų ženklas, iki kur galima šaudyti į priešingą pusę nekliudant saviškių. Buvo numatyti ir atsitraukimo būdai: apsaugos būrys turėjo dengti pagrindinę grupę, jei staiga atvyktų saugumo kariuomenės dalinys⁷⁰.

Išaušus numatytos dienos rytui, per naktį atkeliavęs jungtinis Kauno grupės kuopų partizanų dalinys išsidėstė abiejose Vilniaus–Kauno kelio pusėse. Štai ką apie šią operaciją savo atsiminimuose pasakojo J. Poškus:

„Gavau žinių ir įsakymą, kad 8 val. ryto pravažiuos vyriausybiniis kortežas. Man reikėjo jį sunaikinti. Gerai pasirengiau, tiesa, padedamas Antano Banionio – būrio vado, taip pat Jono Marcinkevičiaus ir Juozo Raulinaičio.

Mes skersai kelio ištempėme virvę, kurios viename gale pririšome skambutį, parengėme visus pastatytus kulkosvaidžius. Iš vienos pusės jų buvo 3, o kitoje pusėje – 4, taip pat iš abiejų pusių buvo kelios dešimtys automatų ir šautuvų. Automatų mažiau, o šautuvų daugiau.

Tą rytą buvo gana prastas matomumas, rūkas. Pamatėme kortežą. Priekyje važiuo nedidelis autobusas, tikriausiai jame sėdėjo kareiviai, iš karto už jo – kažkokia juoda lengvoji mašina, o toliau buvo vyriausybiniis automobilis.

Aš, pažvelgęs pro žiūronus, vienoje mašinų pamačiau du vaikus. Mane apėmė graužatis, baimė, neryžtingumas. Atšaukiau įsakymą – nediršau timpltelėti už virvutės. Ne todėl, kad man būtų buvę gaila A. Sniečkaus,

J. Paleckio ir kitų išdavikų, galbūt ir generalas Vincas Vitkauskas ten sėdėjo. Bet pro žiūronus aš mačiau vaiko akis...“⁷¹

Kortežas pravažiavo. Įsakymas nebuvo įvykdytas. Operacijoje dalyvavęs pusbrolis V. Poškus vėliau pasakė, kad automobilyje sėdėjo Justas Paleckis, o šalia jo – vaikas, galbūt penkiametis jo sūnus Justas Vincas Paleckis⁷².

Kortežu važiavę asmenys liko gyvi, o J. Poškui už neįvykdytą įsakymą grėsė sušaudymas. Vos nusėdus pravažiavusio kortežo sukeltoms dulkėms, prie jo prišoko du būrių vadai ir įpykę, keikdamiesi norėjo J. Poškų iškart sušaudyti. Juos sulaikyti pavyko partizano pusbroliui.

Ar tikrai J. Paleckis tuomet galėjo važiuoti iš Kauno į Vilnių? To meto „Tiesos“ laikraštyje buvo išspausdinta informacija, kad 1947 m. gegužės 12 d. Kaune buvo teikiami Sovietų Sąjungos ordinai ir medaliai. Juos grupei kauniečių įteikė Aukščiausiosios Tarybos prezidiumo pirmininkas J. Paleckis⁷³. Vadinasi, planuotas pasikėsinimas galėjo įvykti gegužės 13 d. A. Kudzys apie šią operaciją nieko nežinojo, tik prisiminė, kad J. Poškus buvo kurį laiką dingęs, o pasirodė labai nusiminęs ir persimainęs. Paklaustas, kas atsitiko, jis atsakė: „Neįvykdžiau įsakymo.“ Kokio įsakymo, jis A. Kudziui nepasakė. Vėlesnis J. Poškaus susitikimas su karštakošiu rinktinės vadu S. Jakštavičiumi-Katinu buvo labai audringas.

Supratimo ar pateisinimo J. Poškus iš vado nesulaukė – po kelių savaičių jam buvo surengtas karo lauko teismas. J. Poškus buvo įsitikinęs, kad bus sušaudytas, todėl į partizanų teismą ėjo apsvilkęs išėiginį kostiumą. „Aš įsakymų, dėl kurių gali nukentėti vaikai, nevykdžiau ir niekada nevykdysiu“⁷⁴, – taip savo pasiaiškiniame teismui rašė J. Poškus. Mirties nuosprendžio partizanas tada neišgirdo, bet vėliau prisipažino, kad tai buvusi baisiausia jo gyvenimo akimirka.

Ar iš tiesų J. Poškaus atpasakotas pasikėsinimas į J. Paleckį – neginčijamas istorinis faktas? Tvirtai to teigti negalima, nes nepavyko rasti kitų nepriklausomų tai patvirtinančių šaltinių. Apie šį epizodą nieko nežinojo nei A. Lukša, nei J. Poškaus artimieji. Apie tai saugumiečiams neliudijo nė vienas iš 34 suimtų Kauno grupės kuopų partizanų, iš kurių buvo konfiskuoti tik 2 šautuvai, 1 automatas ir 5 revolveriai. Taip apsiginklavus įvykdyti pasikėsinimą būtų buvę neįmanoma. Be to, patikėti tokią svarbią operaciją kautynėse nepasižymėjusiam J. Poškui ir mieste veikusiems, bet kovinės patirties neturėjusiems partizanams būtų buvęs nesuprantamas partizanų vadovybės sprendimas. Stebina ir tai, kad po nepavykusio pasikėsinimo J. Poškus buvo paskirtas kuopos vadu, o ne pažemintas iki eilinio.

Tačiau A. Kudzys patvirtino pats lydėjęs J. Poškų į karo lauko teismą. Vadinasi, už kažkokį prasižengimą jis turėjo būti baudžiamas. Galima spėti, jog saugumiečiai sąmoningai neįrašė į baudžiamąją bylą suimtųjų parodymų apie pasikėsinimą, kad patys nenukentėtų nuo partijos vadovybės už tokio neeilinio įvykio pražiopsojimą, o J. Poškus ir kiti būrių vadai tai išlaikė paslapyje. Tačiau tokie argumentai abejotini.

Galimas pasikėsinimas į J. Paleckį kol kas išlieka paslaptis, versija, kurią patvirtins ar paneigs kieno nors atskleisti iki šiol nežinomi faktai.

Kodėl kitose apygardose beveik nepasitaikydavo panašių ketinimų sunaikinti partinę vadovybę? Aukšto rango valdininkai gyveno didesniuose miestuose, kur ginkluotojo pagrindžio veikla buvo fragmentiška, o partijos vadovai – sunkiai pasiekiami. Ypač silpnos lietuvių pagrindžio pozicijos buvo Vilniuje ir Klaipėdoje, kur dominavo gyventojai rusai ir lenkai. Į provinciją vykstančius aukšto lygio pareigūnus lydėdavo stipri apsauga, partizanams nebuvo lengva sužinoti išvykimo laiko

ir vietos, todėl juos būtų buvę sunku nukauti. Kita vertus, partizanų vadai nesureikšmino tokių akcijų, jų neorganizavo, todėl dažniausiai nukentėdavo žemiausios grandies režimo bendradarbiai, veikiantys kaime.

KITI MĖGINIMAI SUNAIKINTI ŽYMIUS KOLABORANTUS

Išimtis buvo Kauno miestas dėl jame kuri laiką veikusių intelektualių, energingų Tauro apygardos vadų (jų pasirinktos kovos taktikos), partizanų ir jaunimo pagrindinių grupių, nereto aukščiausių valdžios atstovų ir bendradarbių lankymosi mieste. Todėl čia žymesnius kolaborantus planuota ir mėginta sunaikinti. Antai 1947 m. rugpjūčio mėn. S. Jakštavičius-Diedukas iš A. Baltūsio-Žvejo ir J. Lukšos-Daumanto gavo užduotį pasikėsinti į kunigą Trakinską ir Lietuvos SSR Aukščiausiosios Tarybos deputatą, Vytauto Didžiojo universiteto Medicinos fakulteto profesorių Praną Mažylį. Mirties nuosprendis pastarajam nebuvo įvykdytas dėl nepalankių aplinkybių⁷⁵.

Žymus Kauno medicinos universiteto Akušerijos ir ginekologijos katedros įkūrėjas P. Mažylis 1919 m. dirbdamas Panevėžyje aktyviai dalyvavo komunistinėje veikloje, tačiau tai nekludė jam tapti vienu turtingiausių Lietuvos gydytojų. Jis „[...] 1940 m. pirmasis pasitiko okupacinę Sovietų kariuomenę, už tai buvo atleistas iš katedros vedėjo pareigų. Nepaprastą pasipiktinimą sukėlė jo elgsena 1944 metais: būdamas silpnos sveikatos, dar sugebėjo minios priekyje pasitikti ir grįžtančią Sovietų kariuomenę“, – savo prisiminimuose rašė Kazys Ambrozaitis⁷⁶. Kai buvo atskleista, kad Kauno Įgulos bažnyčios klebonas kunigas Trakinskas yra užverbuotas MGB ir dėl jo kaltės žuvo keli partizanai, miesto gatvėse pasirodė lapeliai: „Saugokitės išdaviko – Įgulos bažnyčios klebono!“

1947 m. rugpjūčio viduryje S. Jakštavičius-Diedukas perdavė Trakinskui J. Lukšos laišką, kuriame kunigas BDPS prezidiumo vardu buvo perspėtas atsisakyti ryšių su saugumu. Vėliau BDPS prezidiumo sprendimu Trakinskas už akių buvo nuteistas mirti ir apie tai paskelbta BDPS leidiniuose⁷⁷. Nuosprendį įvykdė vienas klierikas⁷⁸.

1947 m. liepos pabaigoje Birtutės rinktinės štabo viršininkas S. Jakštavičius-Diedukas susitiko su rinktinės vadu J. Lukša-Skirmantu, kuris jam ir Tauro apygardos štabo įgaliotiniui specialioms užduotims K. Pypliui-Mažyčiui skyrė užduotį nuvykti į Vilnių ir sunaikinti J. Markulį-Erelį. J. Lukša nurodė, kad galima apsistoti pas jo gerą draugą Joną Gylį, kuris gyveno Eglių g. 20-3. Tačiau S. Jakštavičius ir K. Pyplys vis atidėliojo užduoties vykdymą, dėl ko A. Baltūsis ir J. Lukša jiems ne kartą priekaištavo⁷⁹. Deja, žymiausio partizanų išdaviko sunaikinti nepavyko, nes po kiek laiko jis, iš MGB sužinojęs apie partizanų vadovybės jam už akių paskelbtą mirties nuosprendį, su šeima išvyko gyventi į Leningradą.

LIETUVOS POGRINDŽIO CENTRO KŪRIMAS

1947 m. birželio pradžioje J. Poškus iš A. Lukšos gavo 200 BDPS prezidiumo atsisaukimų, kuriuos turėjo išplatinti Vilniuje⁸⁰. A. Baltūsio rašytame BDPS prezidiumo atsisaukime į lietuvių tautą sakoma: „Lietuvos nepriklausomybės atstatymas buvo ir yra vienas iš pagrindinių tarptautinės politikos klausimų. [...] Kaip bebūtų, bet nepriklausomybė Lietuvai garantuota. [...] Kova nebus lengva, bet pergalė bus užtikrinta. Rengiamas jau antras Niurnbergas. [...] Šioje kovoje už išsilaisvinimą mums vadovauja ir vykdo aukščiausių valdžios funkciją Laikinosios Tautos Tarybos įgaliotas Bendras demokra-

tinis pasipriešinimo sąjūdis, kuris sukurtas iš Vyriausiojo ginkluotųjų pajėgų štabo apygardų įgaliotinių, įvairių srovių ir organizacijų, besivadovaujančių krikščioniška morale ir 1922 m. Konstitucija. Laikinoji Tautos Taryba⁸¹ (LTT) yra visų kovojančių apygardų, rinktinių ir visuomeninių grupių atstovė. Po išrinkimo laisvo, demokratinio Seimo LTT paleidžiama.⁸² Kitaip nei 1947 m. gegužės 1 d. Kauno grupės kuopų vadų susirinkime, šiame dokumente A. Baltūsis nepagrįstai optimistiškai apibūdino nepalankią Lietuvos nepriklausomybei atkurti tarptautinę padėtį ir klaidino visuomenę, tačiau tokia propagandinė nuostata buvo būdinga daugeliui partizanų vadų siekiant sutelkti tautą, gauti jos paramą ir suteikti žmonėms viltį.

J. Poškus sakė, kad 1947 m. birželio mėn. buvo gavęs užduotį Kaune įrengti betoninį bunkerį, tačiau dėl techninių sunkumų nesugebėjęs to padaryti⁸³. Tikriausiai bunkeris buvo numatytas centrinei partizanų vadavietei, nes 1947 m. pavasarį–rudeniį A. Baltūsis ėmėsi organizuoti BDPS prezidiumą. Tuo reikalu jis susitiko su Kauno universiteto vyresniuoju dėstytoju inžinieriumi Vincu Selioku ir pavedė jam suburti legaliai gyvenančių inteligentų grupę. Netrukus buvo įkurtas BDPS Informacinis centras. Jame pradėjo dirbti Edmundas Akelis-Aklys, numatytas eiti BDPS prezidiumo Karinio sektoriaus vedėjo pareigas, ir Antanas Miškinis-Kaukas, vidaus žinių ir politinio gyvenimo apžvalgininkas. Vincas Bazilevičius-Taučius tapo BDPS prezidiumo Švietimo ir spaudos skyriaus vedėju, Juozas Stankūnas-Stonis – Religinės kronikos vedėju, o vėliau turėjo tapti BDPS vyriausiuoju kapelionu. Šešias kalbas mokėjęs Vytautas Kauneckas klausėsi užsienio radijo stočių ir kartu su Jonu Boruta rinko informaciją bei rengė medžiagą „Laisvės žvalgo“ redakcijai⁸⁴. V. Seliokas tapo BDPS prezidiumo vicepirmininku. Toliau smul-

kiai nenagrinėsime BDPS prezidiumo ir jo Informacinio centro veiklos (tai keliuose straipsniuose padarė B. Ulevičius⁸⁵ ir Dalia Kuodytė⁸⁶). Dera tikrai atkreipti dėmesį į tai, kad tuometinio BDPS prezidiumo, sudaryto iš legaliai gyvenančių Kauno inteligentų, veikla daugiausia ribojosi įvairios medžiagos „Laisvės žvalgiui“ rinkimu ir labai svarbių dokumentų užsieniui rengimu. Paminėtini keturi jo parengti memorandumai: 1) Jungtinių Tautų Organizacijai, 2) keturių užsienio reikalų ministrų konferencijai, 3) žudomos tautos atsišaukimas į laisvojo pasaulio sąžinę ir 4) laiškas popiežiui Pijui XII. BDPS prezidiumo įgaliotiniams užsienyje J. Lukšai ir K. Pypliui 1947 m. pabaigoje nugabenus šiuos dokumentus į Vakarų, jokios oficialios JTO, JAV, Vatikano ar kitų šalių vyriausybės reakcijos nesulaukta. Tai netiesiogiai rodė, kad Lietuvos suvereniteto, pasipriešinimo, masinių represijų klausimai Vakarų valstybių vyriausybės nedomino ir nebuvo svarbūs santykiuose su SSRS. Moraliniai dalykai buvo žemiau už pragmatinius tarptautinės geopolitikos interesus.

A. Baltūsio sumanymas vadovaujantį pogrindžio centrą įkurti Kaune buvo nulemtas miesto geografinės padėties – iš čia greičiausiai buvo galima susisiekti su kitomis apygardomis. Tai buvo padaryta 1947 m. pabaigoje, kai ryšį su Algimanto, 3-iaja LLA Vytauto, S. Dariaus ir S. Girėno, Vyčio, Kęstučio apygardomis užmezgė Kauno partizanai Vincas Šapoka-Valteris, Jonas Čeponis-Vaidevutis bei ryšininkai Jonas Valiukėnas ir Ona Šalčiūtė-Anuška⁸⁷.

KAUNO GRUPĖS KUOPŲ SUNAIKINIMAS

1947 m. vasaros pradžioje intensyvi MGB agentūrinė veikla davė rezultatų ir buvo užsimota kruopščiai suplanuota operacija

sutriuškinti Kauno pogrindį. Birželio 12 d. A. Lukša turėjo suvesti A. Baltūsį su tariaimu Žemaičių apygardos vadu. Susitikimo vietoje Aleksote apsaugos grupę sudarė K. Pyplys-Mažytis, K. A. Pečiukonis-Putinas, apygardos štabo ryšininkas Juozas Išganaitis-Dėdė ir V. Buzas-Vytautas. „Žemaičių ryšininkas“ A. Lukšai iškart sukėlė įtarimą, o galutinai tiesa atsiskleidė, kai jis pažino pasaloje buvusį saugumietį Nachmaną Dušanskį. Metęsis bėgti, A. Lukša paspruko ir atbėgo pas J. Poškų, gyvenusį E. Ožeškienės g. 3-2, tačiau čia buvo suimtas. J. Poškų suėmė tą pačią dieną kiek anksčiau. Vakare P. Laurinavičių-Trimitų ir K. A. Pečiukonį-Putiną suėmė J. Marcinkevičiaus-Skuduotiškio (jis taip pat suimtas birželio 12 d.) bute Lukšių g. 42-7 surengtoje pasaloje⁸⁸. Birželio 13 d. K. Matulevičius-Radvila grįžo pas J. Poškų ieškodamas štabui didelio kiekio popieriaus ir taip pat buvo suimtas⁸⁹. A. Banionis-Arminas suimtas 12 d. Birželio 15 d. A. Kuzas ir P. Laurinavičius sugebėjo pasprukti nuo J. Marcinkevičiaus bute juos saugojusių ir kitų partizanų laukiančių saugumiečių. Tačiau laisvėje jie išbuvo neilgai: P. Laurinavičius suimtas birželio 21 d., o A. Kuzas – liepos 23 d.

Į visame Kaune saugumiečių surengtas pasalas pateko dauguma Kauno grupės kuopų partizanų. Birželio 12–28 d., be jau minėtų partizanų, buvo suimti Leonas Adomaitis, Adelė Guogienė, Brunonas Gužauskas, Antanas Ivanauskas, Mečislovas Ivanauskas, Algimantas Kazlauskas, Sigitas Kodzevičius, Jurgis Krikščiūnas, V. Krikščiūnas, Albina Krikščiūnienė, Antanas Kunigonis, Aleksandras Kuzas, Stasys Lapienis, Kazys Lekevičius, Albinas Mačiulis, Jonas Martinaitis, Vincas Matulis-Matulevičius, Zigmąs Pavilionis, Elžbieta Pipirienė, Vaclovas Poškus, Juozas Raulinaitis, Sigitas Sasnauskas, Albinas Stasiūnas, Edvardas Svilainis, Albinas Šimkus, Stasys Umbrasas

ir Konstantinas Vaitkevičius, iš viso 34 partizanai ir rezervininkai.

Birutės rinktinės Kauno grupės kuopos patyrė milžinišką smūgį, tačiau rinktinės vadas S. Jakštavičius-Katinas, turėdamas kelis konspiracinius butus, sugebėjo išvengti arešto. Vienas jo slaptas butas buvo Žemaičių gatvėje pas kurpių Dmuchauską (?), kur rinktinės vadas susitikdavo su V. Buzu-Vytautu, Baliu Vaičiūnu-Vaidotu ir kitais, kitas – Obuolių g. 12 pas rezervininką Bronių Zurzą, kur susitikdavo su Povilu Čereška. Į šį butą atvykdavo Algimanto apygardos partizanai ir ryšininkai, kuriems buvo daromi įvairūs padirbti dokumentai⁹⁰.

Rugsėjo 21–23 d. Kaune buvo suimta dar viena laisvės kovotojų grupė: buvęs LLA narys B. Vaičiūnas-Vaidotas, Birutės rinktinės štabo viršininkas S. Jakštavičius-Katinas, Kauno grupės 4-osios kuopos vadas V. Buzas-Vytautas, BDPS prezidiumo nariai V. Seliokas, V. Akelis ir J. Stankūnas⁹¹.

Palaužę S. Jakštavičių-Katiną, saugumiečiai išgavo daug vertingos informacijos apie Birutės rinktinės partizanų slapstymosi vietas. Rugsėjo 23 d. rytą Alšėnų kaimo gyventojas Stasio Dovydaičio sodyboje kautynėse su NKVD daliniu bandydami prasiveržti žuvo būrio vadas Antanas Rundinas-Vaitila, Jonas Stankus-Urėdas, Vaclovas Bumblyš-Jūrelė, Jankūnas-Daina ir Šalčius-Žaibas. Dievogalos kaimo gyventojas Lencevičiaus sodyboje žuvo du jauni, kovose dar nepatyrę Birutės rinktinės partizanai, buvę Digrių kaimo moksleiviai broliai Juozas Valtys-Putinas ir Stasys Valtys-Riešutas⁹².

Rugsėjo 24 d. Marijampolės apskrities Veiverių valsčiaus Veiverių kaime MGB Marijampolės aps. skyriaus operatyvinė karinė grupė įvykdė karinę-čekistinę operaciją. Partizanų rėmėjo Kazimiero Daunoro sodyboje buvo sunaikintas čia įsikūręs Birutės rinktinės štabas. Žuvo 6 štabo nariai: rinktinės vadas Jonas Bulota-Anbo, štabo Ūkio

skyriaus viršininkas Antanas Čepeliauskas-Meška, štabo Žvalgybos skyriaus viršininkas leitenantas J. Čižeika-Stepas, Tauro apygardos kapelionas J. Lelešius-Grafas, Krivaitis, Stasys Mačiūta-Vaidila ir rinktinės 3-iosios kuopos vadas Adolfas Petkevičius-Švyturys. Bunkerį rugsėjo 22 d. išdavė suimtas Birutės rinktinės štabo viršininkas S. Jakštavičius-Katinas⁹³.

1947 m. rugsėjo 20 d. Birutės rinktinėje buvo 52 žmonės. Sunaikinus rinktinės štabą, 1-ąją ir 3-iąją kuopas, rugsėjo pabaigoje joje liko apie 30 partizanų ir 2 kuopų vadai

IŠVADOS

Pirmaisiais pokario metais Kauno aukštosiose mokyklose gana aktyviai antisovietiskai reišėsi įvairios jaunimo pagrindinės organizacijos ir grupės, kurių nariais dažnai tapdavo iš kaimo atsikėlę ir tvirtą tautinę tapatybę turintys jaunuoliai.

Tauro apygardos vadovybė dėl geografinių ir strateginių priežasčių planavo Kaune

įkurti Lietuvos partizanų centrinę (BDPS) vadovybę, todėl stengėsi išplėsti mieste savo įtaką. Tauro apygardos vadams 1947 m. pirmojoje pusėje Kauno mieste pavyko sukurti organizacinius padalinius ir pradėti aktyvią pagrindinę veiklą, tačiau dėl gana efektyvaus SSRS valstybės saugumo agentūrinio darbo partizanų veikla komplikavosi. Tų pačių metų vasarą–rudenį Valstybės saugumo ministerijai pavyko suimti daugumą Birutės rinktinės Kauno grupės kuopų laisvės kovotojų ir rezervininkų.

Birutės rinktinės Kauno grupės kuopų pasikėsinimas į LSSR Aukščiausiosios Tarybos prezidiumo pirmininką J. Paleckį kol kas lieka paslaptis, galima versija, kurios nepatvirtina kiti nepriklausomi šaltiniai. Kita vertus, galima tvirtai konstatuoti, kad Tauro apygardos vadovybė turėjo sumanymą sunaikinti LSSR vadovus (A. Sniečkus, M. Gedvilą ir J. Paleckį) ir skatino Kauno grupės kuopų vadus rengti pasikėsinimus į aukščiausius vyriausybės pareigūnus.

Nuorodos

¹ B. Ulevičius, „Tauro apygardos istorijos apžvalga“, *Laisvės kovų archyvas*, Kaunas, 1992, t. 3–4, p. 14–49; To paties, „Vadu gimstama“, *ibid.*, 1998, t. 23, p. 19–38; To paties, „Tauro apygardos štabo ir Bendro Lietuvos Pasipriešinimo Sąjūdžio Vadovybės dokumentai (Antano Baltūžio-Žvejo vadovavimo periodas)“, *ibid.*, 1998, t. 23, p. 38–190.

² J. Daumantas, *Partizanai*, 5-asis papild. leid., Kaunas, 2005, p. 691–788.

³ „Antisovietinis pasipriešinimas Kaune 1944–1947 metais“, d. 1, *Laisvės kovų archyvas*, Kaunas, 2007, t. 39.

⁴ *Ibid.*, p. 5–6.

⁵ M. Bloznelis, „Rezistencinis Kauno vaidmuo antrosios sovietinės okupacijos pradžioje“, *Kauno istorijos metraštis*, Kaunas, 2000, p. 130–136.

⁶ V. Juodsnukis, *Suvalkijos partizanų takais*, Kaunas, 2000, 499 p.

⁷ *Akademikas Antanas Kudzys: mokslininkas, pedagogas, inžinierius, sportininkas*, Kaunas, 2005.

⁸ J. R. Bagušauskas, *Lietuvos jaunimo pasipriešinimas sovietiniam režimui ir jo slopinimas*, Vilnius, 1999, p. 85, 322–326.

⁹ Lietuvos ypatingasis archyvas (toliau – LYA), f. K-1, ap. 58, b. 9610/3.

¹⁰ *Ibid.*, b. 36830/3.

¹¹ K. Matulevičiaus baudžiamoji byla, *ibid.*, b. P-18351-LI.

¹² J. Poškaus-Rolando atsiminimai, straipsnio autoriaus asmeninis archyvas; J. Poškaus-Rolando atsiminimai, Janinos Poškus asmeninis archyvas, garso kasetės Nr. 1–2.

¹³ 2007 m. rugpjūčio 19 d. pokalbis su J. Poškumi, Jono Ohmano asmeninis archyvas, vaizdo kasetė.

¹⁴ 2007 m. rugpjūčio 19 d. pokalbis su A. Kudziu, straipsnio autoriaus asmeninis archyvas, garso kasetė.

¹⁵ A. Kudzys gimė 1925 m. gegužės 19 d. Alytaus aps. Seirijų mstl. siuvėjų Julijos Šatikauskaitės ir Prano Kudzio šeimoje. Tėvas – Vyčio kryžiaus ordino I laipsnio kavalierius, aktyvus 1918–1920 m. nepriklausomybės kovų dalyvis. A. Kudzys, 1943 m. baigęs Alytaus gimnaziją, mokytojo Seirijų pradžios mokykloje ir progimnazijoje. 1945–1950 m. studijavo Kauno Vytauto Didžiojo universiteto Statybos fakultete, kurį baigė su pagyrimu. 1945–1947 m. priklausė VDU veikusiai pagrindinei studentų grupei, kuriai vadovavo J. Poškus-Rolandas. Suimtas ir tardomas, J. Poškus neišdavė A. Kudzio, todėl šis 1950 m. pradėjo dirbti asistentu VDU Statybinės mechanikos katedroje, bet netrukus buvo pašalintas iš universiteto kaip nelojalus sovietinei santvarkai. 1959 m. apgynė technikos mokslų kandidato (dabar – daktaro) disertaciją. 1960 m. pradėjo dirbti KPI Vilniaus filiale. Nuo 1962 m. docentas, nuo 1967 m. profesorius. 1967 m. Maskvoje apgynė technikos mokslų daktaro (dabar – habilituoto daktaro) disertaciją. 1980 m. A. Kudzys išrinktas Lietuvos mokslų akademijos nariu korespondentu, 1990 m. – tikruoju nariu. Nuo 1972 m. – įvairių tarptautinių organizacijų narys. A. Kudzys yra 6 monografijų, 7 vadovėlių, 4 žodynų, apie 300 mokslo straipsnių autorius ir bendraautoris.

¹⁶ K. A. Pečiukonis, A. Gričiūtė, „Prisiminimai apie partizaninę veiklą ir lagerinę kančią“, *Laisvės kovų archyvas*, Kaunas, 2005, t. 37, p. 236–243.

¹⁷ J. R. Bagušauskas, op. cit., p. 322–327.

¹⁸ *Ibid.*, p. 85.

¹⁹ J. Rimdžių 1947 m. rudenį saugumas suėmė ir greičiausiai nukankino, nes jis dingo be žinios. J. Poškus kartu su J. Rimdžiumi mokėsi Vilniaus aukštesniosios technikos mokyklos Statybos skyriuje.

²⁰ K. Baliukevičius-Kostas, Rainys, Tylus – Dainavos apygardos vado L. Baliukevičiaus-Dzūko brolis. Gimė 1926 m. Alytuje. Dainavos apygardos partizanas nuo 1949 m. balandžio mėn. Nuo 1949 m. gegužės 26 d. – Pietų Lietuvos partizanų srities vado adjutantas, nuo 1949 m. rugsėjo 22 d. – srities štabo Žvalgybos skyriaus viršininkas, vėliau – srities štabo Visuomeninės dalies viršininkas, nuo 1950 m. – dar ir Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio Gynybos pajėgų štabo pareigūnas. Žuvo 1951 m. vasario 14 d. Alytaus aps. Jaunionių k.

²¹ Min. pokalbis su A. Kudziu, garso kasetė Nr. 9.

²² *Ibid.*

²³ A. Kudziui tai papasakojo S. Vabalevičiaus bendradarbis B. Petrulis, *ibid.*, garso kasetė Nr. 10.

²⁴ *Ibid.*

²⁵ *Akademikas Antanas Kudzys...*, p. 72–76.

²⁶ B. A. Kavaliauskas-Žvainys, Žvainiukas gimė 1928 m. Būdamas moksleivis, gyvendamas Vilniuje, atlikdavo Didžiosios Kovos apygardos ryšininko pareigas. Suimtas 1947 m. liepos 26 d. ir Ypatingojo pasitarimo nuteistas dešimt metų kalėti. Žr. J. Daumantas, op. cit., p. 618.

²⁷ J. Poškaus 1947 m. birželio 13 d. tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 9610/3, t. 2, l. 79.

²⁸ O. Trakimaitė-Ožka gimė 1924 m. Naujažerio k. Žaslių vls. Trakų aps. Didžiosios Kovos apygardos viršininko Benedikto Trakimo-Genelio sesuo. Baigusi gimnaziją Vilniuje, įstojo į Vilniaus universiteto Medicinos fakultetą. Nuo 1945 m. pavasario – Didžiosios Kovos apygardos štabo pagrindinė ryšininkė, sužeistiems kovotojams teikė ir medicinos pagalbą. Vėliau – BDPS ryšininkė. 1947 m. gegužės 18 d. suimta ir nuteista dešimt metų kalėti. Paleista 1955 m. rugsėjo mėn. Žr. J. Daumantas, op. cit., p. 612.

²⁹ J. Poškaus 1947 m. birželio 13 d. tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 9610/3, t. 2, l. 79–89.

³⁰ J. Lukša-Vytis, Kazimieras, Arminas, Skirmantas, Daumantas, Skrajūnas gimė 1921 m. Nuo 1946 m. birželio 1 d. – Tauro apygardos leidinio „Laisvės žvalgas“ redaktorius, nuo birželio mėn. – Geležinio Vilko rinktinės vado pavaduotojas, štabo Spaudos ir propagandos skyriaus viršininkas, nuo rugsėjo 10 d. – VGPS adjutantas, nuo 1947 m. sausio 12 d. – Geležinio Vilko rinktinės štabo viršininkas, sausio 20–rugsėjo 20 d. – Birutės rinktinės vadas, nuo 1947 m. rugsėjo 20 d. (patvirtintas spalio 22 d.) – Tauro apygardos štabo Žvalgybos skyriaus viršininkas. Nuo 1947 m. gruodžio 15 d. – BDPS prezidiumo įgaliotinis užsienyje, nuo 1949 m. spalio 14 d. – Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio Tarybos Visuomeninės dalies Politinio skyriaus viršininkas ir atstovas užsienyje, nuo 1950 m. lapkričio 25 d. – LLKS Vyriausiojo ginkluotųjų pajėgų štabo Žvalgybos skyriaus viršininkas. Žuvo 1951 m. rugsėjo 4 d.

³¹ J. Daumantas, op. cit., p. 617.

³² *Ibid.*, p. 618.

³³ K. Matulevičius-Radvila gimė 1924 m. Vilkaviškio aps. Keturvalakių vls. Vidgirių k. Nuo 1945 m. rudens – Vytauto rinktinės partizanas. 1946 m. pradžioje paskirtas Tauro apygardos štabo

ryšinininku ypatingiems reikalams. Nuo tų metų rudens dirbo apygardos štabo Politinės dalies skyriuje. Bendradarbiaudamas su skyriaus viršininku Alfonsu Vabalu-Gediminu, daug prisidėjo prie apygardos laikraščio „Laisvės žvalgas“ leidimo. 1947 m. birželio 13 d. Kaune, J. Poškaus-Rolando bute, surengtoje saugumiečių pasaloje buvo suimtas ir nuteistas dešimt metų lagerio. Žr. K. Matulevičiaus baudžiamoji byla, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-18351-LI, l. 1, 174-30.

³⁴ J. Poškaus 1947 m. birželio 13 d. tardymo protokolas, *ibid.*, b. 9610/3, t. 2, l. 90.

³⁵ J. Daumantas, *op. cit.*, p. 771.

³⁶ LSSR MGB Kauno skyriaus Tardymo poskyrio viršininko pavaduotojo vyr. lt. Liniovo ir LSSR MGB Kauno skyriaus Tardymo poskyrio viršininko kpt. Fominycho 1947 m. rugpjūčio 31 d. tardymo bylos Nr. 2305 kaltinamoji išvada, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 9610/3, t. 8, l. 96.

³⁷ Didžiojo Lietuvos Kunigaikščio Gedimino ordino III laipsnio kavaliereus Lietuvos kariuomenės pulkininkas leitenantas Z. Talevičius 1934 m. vadovavo Lietuvos kariuomenės šarvuočių rinktinei.

³⁸ J. Poškaus 1947 m. birželio 16 d. tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 9610/3, t. 2, l. 125.

³⁹ J. Daumantas, *op. cit.*, p. 714.

⁴⁰ S. Jakštavičiaus 1947 m. rugsėjo 26 d. tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 36830/3, t. 1, l. 17–29.

⁴¹ J. Daumantas, *op. cit.*, p. 716.

⁴² S. Jakštavičiaus 1947 m. gruodžio 13 d. tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 36830/3, t. 1, l. 173.

⁴³ S. Jakštavičius-Katinas, Diedukas gimė 1912 m. Šiaulių aps. Žagarės vls. Judeikos k. 1941 m. rugsėjo mėn. įstojo į savisaugos policijos batalioną, kuris buvo išsiųstas į Baltarusiją kovoti su raudonaisiais partizanais. 1943 m. liepos mėn. dezertyravo iš bataliono ir grįžo į Lietuvą. Nuo 1944 m. pabaigos – Alfonso Arlausko dalinio būrio vadas. Nuo 1945 m. – Tauro apygardos Stirnos bataliono Panteros kuopos būrio, vėliau – kuopos vadas, nuo 1946 m. pradžios – Žalgirio rinktinės būrio, vėliau – kuopos vadas, nuo gegužės 20 d. – 53-iosios kuopos vadas, nuo 1947 m. – Birutės rinktinės štabo viršininkas. 1947 m. balandžio 26–1947 m. birželio 15 d., J. Lukšai laikinai išvykus į Lenkiją, – Birutės rinktinės vadas. J. Lukšai grįžus, vėl ėjo štabo viršininko pareigas. Suimtas 1947 m. rugsėjo 22 d. Pogrindyje turėjo kapitono laipsnį. Žr. S. Jakštavi-

čiaus 1947 m. rugsėjo 26 d. tardymo protokolas, *ibid.*, l. 18–29.

⁴⁴ J. Čižeika-Stepas 1944 m. nusileido Lietuvoje su grupe vokiečių žvalgybos mokykloje parengtų lietuvių desantininkų.

⁴⁵ V. Buzas-Vytautas gimė 1926 m. Kauno aps. Panemunės vls. Vaikatriukių k. Suimtas 1947 m. rugsėjo 24 d.

⁴⁶ K. A. Pečiukonis gimė 1929 m. sausio 1 d. Lazdijų aps. Rudaminos mstl. 1946 m. dirbo Lazdijuose finansų skyriuje ir palaikė ryšius su Tauro apygardos Vytauto rinktine. 1946 m. liepos 20 d. saugumo suimtas, bet, pavykus pabėgti, įstojo į Tauro apygardą. 1946 m. rudenį kartu su atvykusiu į Kauną Tauro apygardos Vytauto rinktinės štabo atstovu A. Pečiuliu-Baritonu organizavo pasipriešinimo organizaciją – Lietuvos laisvės gynimo frontą, kurio pagrindinis tikslas buvo remti tremtyje esančius tautiečius.

⁴⁷ P. Laurinavičius-Trimitas 1944 m. sausio–birželio mėn. tarnavo mokomajame policijos batalione Prienuose. 1946 m. rudenį jis, mokydamasis Kauno finansų technikume, užmezgė ryšį su Tauro apygardos Birutės rinktinės partizanų V. Bumbliu-Jūrele ir spalio mėn. įstojo į partizanus. 1947 m. pradžioje užmezgė ryšį su J. Lukša-Skirmantu, A. Lukša-Arūnu, A. Banioniu, A. Kuzu, J. Marcinkevičiumi ir E. Svilainiu, su kuriais rūpinosi antisovietinės literatūros platinimu ir ginklų kaupimu. Žr. LSSR MGB Kauno skyriaus Tardymo poskyrio viršininko pavaduotojo vyr. lt. Liniovo ir LSSR MGB Kauno skyriaus Tardymo poskyrio viršininko kpt. Fominycho 1947 m. rugpjūčio 31 d. tardymo bylos Nr. 2305 kaltinamoji išvada, *ibid.*, b. 9610/3, t. 8, l. 86.

⁴⁸ K. A. Pečiukonis, A. Gričiūtė, *op. cit.*, p. 238.

⁴⁹ J. Poškaus 1947 m. birželio 18 d. tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 9610/3, t. 2, l. 160–164.

⁵⁰ K. A. Pečiukonis, A. Gričiūtė, *op. cit.*, p. 238; S. Jakštavičiaus 1947 m. spalio 8 d. tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 36830/3, t. 1, l. 70.

⁵¹ J. Poškaus 1947 m. birželio 18 d. tardymo protokolas, *ibid.*, b. 9610/3, t. 2, l. 162.

⁵² S. Jakštavičiaus 1947 m. spalio 8 d. tardymo protokolas, *ibid.*, b. 36830/3, t. 1, l. 70.

⁵³ J. Poškaus 1947 m. birželio 13 d. tardymo protokolas, *ibid.*, b. 9610/3, t. 8, l. 85–124.

⁵⁴ K. Matulevičiaus 1947 m. birželio 19 d. tardymo protokolas, *ibid.*, b. P-18351-LI, l. 1, 31.

⁵⁵ Tauro apygardos Birutės rinktinės vado

S. Jakštavičiaus-Katino 1947 m. birželio 10 d. įsakymas, *ibid.*, b. 9610/3, t. 8, l. 149.

⁵⁶ A. Baltūsis 1947 m. birželio 12 d. laiškas J. Poškui, *ibid.*

⁵⁷ K. Matulevičiaus 1947 m. birželio 19 d. tardymo protokolas, *ibid.*, b. P-18351-LI, l. 1, 31.

⁵⁸ A. Kuzas nuo 1943 m. rudens tarnavo vokiečių 1-ajame policijos batalione. 1944 m. balandžio mėn. netoli Minsko kovose su Raudonąja armija buvo sunkiai sužeistas ir gydėsi Rygos ligoninėje. Artėjant frontui pabėgo į Vokietiją ir ten įstojo į *vermacht* dalinius, kur kovojo iki karo pabaigos. 1945 m. liepos mėn. grįžo į Kauną, kur be dokumentų nelegaliai gyveno iki suėmimo. 1946 m. gruodžio mėn. susipažino su P. Laurinavičiumi ir įsitraukė į pogrindinę veiklą. 1947 m. birželio pirmoje pusėje A. Kuzas ir P. Laurinavičius buvo su laikyti J. Marcinkevičiaus bute, bet abiem pavyko pro langą pabėgti. Žr. *ibid.*, l. 91.

⁵⁹ J. Laurinavičiaus 1947 m. birželio 20 d. tardymo protokolas, *ibid.*, b. 9610/3, t. 2, l. 14.

⁶⁰ K. A. Pečiukonis, A. Griciūtė, *op. cit.*, p. 239.

⁶¹ *Ibid.*

⁶² 1947 m. liepos 17 d. suimti devyni Geležinio Vilko 4-osios kuopos (vadas Vytautas Juodis-Šarūnas) rezervinės grupės, įkurtos 1945 m., nariai. Iš jų žinomi Antanas Bakys-Karbiuratorius, Pranas Karčiauskas-Apuokas (g. 1923 m.), Jurgis Karčiauskas-Putinas (g. 1928 m.), Marija Karčiauskaitė-Simpatija (g. 1921 m.); visi iš Strielčių k. Žr. V. Juodsnukis, *op. cit.*, p. 402.

⁶³ LSSR MGB Kauno skyriaus Tardymo poskyrio viršininko pavaduotojo vyr. ltn. Liniovo ir LSSR MGB Kauno skyriaus Tardymo poskyrio viršininko kpt. Fominycho 1947 m. rugpjūčio 31 d. tardymo bylos Nr. 2305 kaltinamoji išvada, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 9610/3, t. 8, l. 88.

⁶⁴ *Ibid.*, l. 89.

⁶⁵ J. Poškaus-Rolando atsiminimai, straipsnio autoriaus asmeninis archyvas; J. Poškaus-Rolando atsiminimai, J. Poškus asmeninis archyvas, garso kasetės Nr. 1–2.

⁶⁶ 2007 m. spalio 9 d. pokalbis su J. Poškumi, J. Ohmano asmeninis archyvas, vaizdo kasetė.

⁶⁷ Archyvinės bylos Nr. 42/34, saugomos KGB prie Lietuvos SSR Ministrų Tarybos, išrašas apie banditinius išpuolius, įvykdytus ginkluotų nacionalistinių gaujų narių, veikusių Lietuvos SSR apskrityse 1950 m. liepos 1–1950 m. gruodžio 31 d., LYA, f. 3377, ap. 55, b. 88, l. 45, 58.

⁶⁸ Min. pokalbis su A. Kudziu, garso kasetė Nr. 10.

⁶⁹ *Ibid.*

⁷⁰ J. Poškaus-Rolando atsiminimai, straipsnio autoriaus asmeninis archyvas, p. 9; J. Poškaus-Rolando atsiminimai, J. Poškus asmeninis archyvas, garso kasetė Nr. 2.

⁷¹ J. Poškaus-Rolando atsiminimai, straipsnio autoriaus asmeninis archyvas, p. 11; J. Poškaus-Rolando atsiminimai, J. Poškus asmeninis archyvas, garso kasetė Nr. 2.

⁷² J. Poškaus-Rolando atsiminimai, straipsnio autoriaus asmeninis archyvas, p. 11; J. Poškaus-Rolando atsiminimai, J. Poškus asmeninis archyvas, garso kasetė Nr. 2; 2007 m. spalio 12 d. pokalbis su J. Poškumi, J. Ohmano asmeninis archyvas, vaizdo kasetė.

⁷³ *Tiesa*, 1947, gegužės 14.

⁷⁴ J. Poškaus-Rolando atsiminimai, straipsnio autoriaus asmeninis archyvas, p. 11.

⁷⁵ S. Jakštavičiaus 1947 m. spalio 8 d. tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 36830/3, t. 1, l. 114–115.

⁷⁶ K. Ambrozaitis, *Gyvenimo keliu*, Vilnius, 2006, p. 39.

⁷⁷ M. Pocius, *Kita mėnulio pusė. Lietuvos partizanų kova su kolaboravimu 1944–1953 metais*, Vilnius, 2009, p. 181; S. Jakštavičiaus 1947 m. spalio 8 d. tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 36830/3, t. 1, l. 114–115.

⁷⁸ O. Voverienė, „Ryšininė Rugiagėlė“, *XXI amžius*, 2002, spalio 16.

⁷⁹ S. Jakštavičiaus 1947 m. spalio 16 d. tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 36830/3, t. 1, l. 111.

⁸⁰ J. Poškaus 1947 m. birželio 13 d. tardymo protokolas, *ibid.*, b. 9610/3, t. 8, l. 85–124.

⁸¹ Laikinoji Tautos Taryba tada neegzistavo. Kaip laikina aukščiausioji tautos politinė valdžia ji numatyta 1949 m. vasario 16 d. LLKS Tarybos deklaracijoje:

„6. Nuo okupacijos pabaigos ligi susirenkant demokratiniam Lietuvos Seimui įstatymų leidžiamąją galią turi Laikinoji Tautos Taryba.

7. Laikinąją Tautos Tarybą sudaro: visų vieningoje vadovybėje Lietuvoje ir užsienyje kovojančių sričių, apygardų, rinktinių, aukštųjų mokyklų, kultūrinių, religinių organizacijų bei sąjūdžių ir tautoje atramą turinčių politinių partijų atstovai, prisilaikant proporcingo atstovavimo principo.

[...]

9. Laikinoji Lietuvos Vyriausybė sudaroma LLKS Tarybos Prezidiumo Pirmininko pavedimu. Vyriausybė atsakinga prieš Laikinąją Tautos Tarybą.⁸²

⁸² BDPS prezidiumo 1947 m. birželio 12 d. atsišaukimas į lietuvių tautą, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 9610/3, t. 8, l. 149-13–149-14.

⁸³ 2007 m. spalio 11 d. pokalbis su J. Poškumi, straipsnio autoriaus asmeninis archyvas, garso kasetė Nr. 2.

⁸⁴ V. Seliokas, *Atsiminimai*, Vilnius, 2001, p. 285–287.

⁸⁵ B. Ulevičius, „Vadu gimstama“, p. 19–38.

⁸⁶ D. Kuodytė, „Bendras Demokratinis Pasipriešinimo Sąjūdis 1946 m. pabaigoje–1948 m. pradžioje“, *Laisvės kovų archyvas*, Kaunas, 1994, t. 11, p. 5–35; Tos pačios, „Ižanginis straipsnis“, in V. Seliokas, *Atsiminimai*, Vilnius, 2001, p. 5–12.

⁸⁷ B. Ulevičius, „Vadu gimstama“, p. 34.

⁸⁸ P. Laurinavičiaus 1947 m. liepos 20 d. tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 36830/3, t. 7, l. 33.

⁸⁹ K. Matulevičiaus 1947 m. birželio 19 d. tardymo protokolas, *ibid.*, b. P-18351-LI, l. 31.

⁹⁰ S. Jakštavičiaus 1947 m. lapkričio 13 d. tardymo protokolas, *ibid.*, b. 36830/3, t. 1, l. 142–143.

⁹¹ V. Juodsnukis, *op. cit.*, p. 441.

⁹² *Ibid.*, p. 442.

⁹³ *Ibid.*, p. 441–445.

⁹⁴ S. Jakštavičiaus 1947 m. rugsėjo 26 d. tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 36830/3, t. 1, l. 19.

Gauta 2011 10 05
Lietuvos istorijos institutas,
Kražių g. 5, Vilnius

PRIEDAS. Partizano Jono Poškaus-Rolando biografijos bruožai

Jonas Poškus gimė 1923 m. rugsėjo 30 d. Varėnos apskrities Tolkūnų kaime, Teresės Žalanskaitės ir Vinco Poškaus šeimoje. Tėvai emigrantai susituokė Jungtinėse Amerikos Valstijose ir vėliau grįžo į Lietuvą. Savo atsiminimuose J. Poškus rašo, kad jo motina buvusi „geniali“: devynerių metų amžiaus ji kartu su pusseserėmis užsikasė anglyse laive, plaukiančiame į Ameriką. Iki devyniolikos metų ji netoli Čikagos dirbo šachtoje valytoja. Ten susipažino su J. Poškaus tėvu, kuris buvo tų laikų „kaubojus“ (turėjo 2 koltus) ir taip pat dirbo šachtoje. Ten gimė Jono sesuo Onutė ir vyresnysis brolis Juozas. Grįžę į Lietuvą, Vincas ir Teresė Poškai nusipirko dviejų aukštų namą, atidarė restoraną, kurį pavyduoliai padegė, bet rūsijoje paslėpti auksiniai pinigai išliko. Tada tėvai vėl nusipirko namus, 25 ha žemės, kurioje ūkininkavo, turėjo 10–15 karvių, arklių ir vėl atsistojo ant kojų.

Vincas Poškus aktyviai dalyvavo 1918–1920 m. nepriklausomybės kovose su lenkais ir bermontininkais. Šeimoje užaugo dvi seserys ir keturi broliai, Jonas iš jų buvo jauniausias. Sesuo Onutė Nedzeikienė su vyru ir trimis vaikais 1941 m. birželio mėn. buvo išstremta į Sibirą. 1948 m. ji, pabėgusi iš tremties, gyveno Prienuose ir Kaune. Visi broliai buvo aktyvūs antisovietinio pasipriešinimo dalyviai. Už tai brolis Vincas 1945 m., Juozas 1947 m. buvo

nuteisti po dešimt metų, o Viktoras 1948 m. – dvidešimt penkerius metus kalėti. Saugodamiesi sovietų teroro ir tremties, tėvai buvo priversti slapstytis, jų turtą išgrobstė sovietų valdžia*.

Baigęs šešias pradžios mokyklos klases, J. Poškus 1937 m. įstojo į Alytaus gimnaziją, o 1940 m. – į Merkinės progimnaziją. Jis prisiminė, kaip, 1940 m. birželio 15 d. prasidėjus Lietuvos okupacijai ir Raudonajai armijai žygiuojant per Merkinę, apsiverkusi motina liūdnai sakė: „Tai ne rusai atėjo, tai atėjo mūsų mirtis.“ Pirmą laisvės kovotojo krikštą J. Poškus gavo 1941 m. vasario 16 d. naktį, kai kartu su kitais Merkinės gimnazistais miestelyje ir jo apylinkėse iškėlė 32 trispalves. Nespėjusius baigti kabinti vėliavų jaunuolius, drauge ir J. Poškų, milicija sugavo ir uždarė į kamerą, kur atėjęs gimnazijos direktorius visus gerokai aptalžė lazda.

Vokiečių okupacijos metais J. Poškus baigė Vilniaus aukštesniosios technikos mokyklos Statybos skyrių. Kartą su bendrakursiais Albinu ir Jonu Zacharais iš Vilniaus geto policininko Keršio (iš jo nuomojosi kambarį) sužinojo apie galimybę išgelbėti sušaudyti pasmerktus žydus per šiaurinėje geto dalyje esančias dvi angas. J. Poškus tai prisimindamas pasakojo: „Naktį ten įlindom. Vieni žydai mus išvijo išvadindami provokatoriais. Vis dėlto apie 32 ar 36 žmones – jaunuolius, mergaites – išvedėme ir paslėpėme Polocko gatvės viename rūsių. Tačiau mes nuo jų pavargom – juk reikia juos maitinti. O mes patys pusbadžiai. Iš pradžių, kai nešėme lašinius, tai dar ne visi ir valgė. Sriubą jiems virėme kibirais po 20–30 kg. Naktimis nešdavome. Praėjo savaitė, dvi, ir patys jau neturim ko valgyt. Tada mes juos išvedėme iš Vilniaus į Pinsko pelkes, kur daugybė partizanų. Privedėme juos beveik iki Lydos. Likus 10–15 km, palikome. Kas toliau jiems atsitiko, kur jie toliau nuėjo, taip ir nežinoma.“ Žydus iš geto J. Poškus gelbėjo du kartus ir vėliau tris dienas vedė Baltarusijos link. Deja, nei pavardžių, nei tikslios datos silpnėjanti jo atmintis negalėjo atkurti. Akademikui A. Kudziui J. Poškus vėliau sakė išgelbėjęs dvi turtingo žydo dukras, kurių vieną nuvargusią nešęs Baltarusijos link.

Pasak J. Poškaus, 1943 m. Vilniuje jis protarpiais palaikė ryšius su Lietuvos laisvės armijos (toliau – LLA) vadais Kaziu ir Pranu Veverskiais bei Adolfu Kubiliumi, priklausė ginkluotai LLA jaunuolių grupei. Gana mįslingas šio žmogaus pasakojimas apie tai, kaip jis atsidūręs tarp lenkų Armijos Krajovos (toliau – AK) partizanų. Ten jis baigė pagrindinius partizaninio karo taktikos ir žvalgybos kursus, jam buvo suteiktas poručiko laipsnis.

Istrikams žinoma, kad tokius kursus AK iš tikrųjų rengė. Šio gyvenimo epizodo J. Poškus gėdijosi ir vėliau stengėsi nuo draugų jį nuslėpti, nors tuomet jis įgijo labai vertingos pagrindinio darbo patirties ir išmoko konspiracijos. J. Poškaus teigimu, karo metais užsiėmė jo ir lenkaitės, aukšto AK karininko pusseserės, abipusė simpatija. Kadangi J. Poškus puikiai kalbėjo lenkiškai, mergina pasiūlė per savo ryšius padėti jam įstoti į AK. Kaip rašė atsiminimuose, jis dalyvavo lenkų partizanų karinėse operacijose grobiant ginklus ir kartą

* *Akademikas Antanas Kudzys: mokslininkas, pedagogas, inžinierius, sportininkas*, Kaunas, 2005, p. 32.

už atsisakymą „nuimti“ jauną vokiečių sargybinių, saugojusių vagonus, vos nebuvo lenkų vadovybės sušaudytas. Švelnaus ir jautraus charakterio jaunuoliui buvo nepriimtina durklu žudyti žmogų.

1944 m. vasarą vokiečiams traukiantis iš Lietuvos, J. Poškus su draugais Kirtimuose iš nesaugomų sandėlių pavogė ginklų ir įsiliejo į Dainavos apygardos partizanų gretas. Su pusbroliu Boleslovu Poškumi-Naru, Gediminu* jis priklausė Geležinio Vilko rinktinės Jono Jakubavičiaus-Rugio ir Adolfo Baublio-Merkio daliniams, veikusiems Varėnos valsčiuje. J. Poškui teko susiremti su saugumo daliniais Tolkūnų miške, Mardasavo kaime ir kitur. 1945 m. gruodžio 15 d. jis dalyvavo Merkinės puolimo operacijoje, atrodo, Alfonso Bucevičiaus-Studento būryje. Šis būrys, ginkluotas automatais, kulkosvaidžiais ir keliais panceraustais**, buvo išsiųstas į Subartonių mišką surengti pasalos Merkinės sribams į pagalbą galinčiai atvykti NKVD kariuomenei. Alytaus–Merkinės kelyje apšaudęs sunkvežimiais atvykstančius okupanto kariškius, A. Bucevičiaus-Studento būrys laimingai pasitraukė. Nebūdamas karingas, J. Poškus neįtiko į griežtą kovą linkusiems A. Baubliui-Merkui ir J. Jakubavičiui-Rugiui, todėl nutraukė su jais ryšius. Atvykęs į Kauną, pradėjo naują gyvenimo etapą.

1945 m. vasarą ligotas J. Poškaus brolis Juozas, buvęs Simno apylinkių partizanas, gyvenęs Garliavoje ir padėjo atvykusiam broliui užmegzti ryšius su Kauno apylinkėse veikusiais laisvės kovotojais. Legaliai gyventi būtinus dokumentus J. Poškui parūpino jo geras draugas A. Kudzys. 1937–1940 m. jie drauge mokėsi Alytaus gimnazijoje. A. Kudzys taip pat padėjo J. Poškui 1945 m. vasarą tapti Kauno Vytauto Didžiojo universiteto Statybos fakulteto hidrotechnikos specialybės studentu. 1947 m. kovo mėn. Tauro apygardos Birutės rinktinės vadas Juozas Lukša-Skirmantas įpareigojo J. Pošką organizuoti Kaune partizanų rezervininkų, rėmėjų grupes. (Smulkiau apie J. Poškaus partizaninę veiklą Kaune žr. p. 63–74.)

1947 m. birželio 12 d. J. Poškus-Rolandas buvo suimtas. Visą gyvenimą jis liko dėkingas MGB ligoninės žydaitei gydytojai, kuri, matyt, buvo jį išimylėjusi ir pamokė, kaip elgtis kankinimų metu. Pasak J. Poškaus, saugumiečiai būtų jį mirtinai nukankinę, kai, aprenkę tramdomaisiais marškiniais, su geležine lazda ir virvėmis lenkdavo jį atgal, siekdami galvą prilenkti prie pėdų. Pamokytas gydytojos, J. Poškus stipriai įtempdavo raumenis ir taip sutaupydavo keletą centimetrų iki kritinės ribos, o vėliau nežmoniškai rėkdavo, taip duodamas suprasti, kad stuburas jau neva sulaužytas.

Net žiauriai kankinamas, J. Poškus nieko neišdavė ir buvo nuteistas pagal RSFSR baudžiamojo kodekso 58-1a ir 58-II straipsnius dvidešimt penkerius metus lagerio ir dar penkerius metus be teisių, su turto konfiskavimu. Aukščiausiosios baudmės tribunolas negalėjo

* B. Poškus-Naras, Gediminas žuvo 1947 m. gruodžio 27 d. Mergežerio apylinkėse per susišaudymą su okupanto kariniais daliniais.

** Prieštankinis vokiškas granatsvaidis „Panceraust-44“. Kalibras – 43,8 mm, efektyvus šaudymo nuotolis – iki 200 m.

skirti, nes tuo metu Sovietų Sąjungoje buvo panaikinta mirties bausmė. Kalėjo Intos, Kemerovo ir Omsko lageriuose. Paleistas į laisvę, J. Poškus apsigyveno Omske, dirbo įvairiose Sibiro statybose, pasižymėjo kaip gabus statybos organizacijų vadovas. Keletą kartų 1975–1978 m. mėgino su šeima grįžti į Lietuvą, į Kaune buvusį motinos namą, bet visus kartus sovietinių pareigūnų ir KGB darbuotojų jam buvo įsakyta skubiai išvykti iš Lietuvos.

J. Poškus tėvynę išvydo tik 1991 m., jau Lietuvai atgavus nepriklausomybę, bet dėsė persikelti į ją gyventi. „Landsbergis – ne Havelas, o Brazauskas – ne Dubčekas“, – vertindamas suverenios Lietuvos gyvenimą sakydavo jis. Atvirai sakantis, ką mano, ir kritiškai atsiliepęs apie Lietuvoje vykstančius visuomeninius-politinius procesus, J. Poškus liko nesuprastas ir neįvertintas.

2001 m. Rusijoje banditai žiauriai nužudė jo 75 metų žmoną, artimą rusų demokratės Galinos Starovoitovos (beje, taip pat nužudytos) draugę. Žmonos mirtis J. Poškui suteikė daug skausmo. Jis nepaprastai kentėjo ir išgyveno. Jo paguoda liko Vilniuje dirbanti dukra Janina ir Vilniaus universitete studijuojanti vaikaitė Onutė*. 2007 m. pradžioje, jau būdamas silpnos sveikatos, J. Poškus pagaliau persikėlė gyventi pas dukrą į Lietuvą, kur 2009 m. sausio 5 d. mirė.

Anot akademiko A. Kudzio, „į pasipriešinimą mes įsijungėm dėl paprasto dalyko – iš prigimties nekentėm neteisybės. Nenorim pasirodyti kažkokiais didvyriais ir savo biografijų su Jonu Poškumi nutarėm negražinti, bet mes buvome idealistai. Jonas Poškus tikėjo, kad okupacijos panaikinimas – mėnesių klausimas. Ateis amerikoniai, turės kažkas pasikeisti, reikia laikytis, tada ir užsienis padės. Lietuvoje vyko žiaurus karas, mums sąžinė neleido nieko nedaryti, kai vienminčiai gimnazistai kovojo miškuose.“

* A. Kudzys, „Principingo kovotojo jubiliejus“, *Lietuvos aidas*, 2003, spalio 29; *Akademikas Antanas Kudzys...*, p. 72–76, 119–121, 160.

Mindaugas Pocius

ANTI-SOVIET RESISTANCE IN KAUNAS 1946–1947

Summary

The article explores efforts of the leadership of Tauras Command to expand the activities of the partisans and the underground reservists in Kaunas in 1947 as well as the anti-Soviet activities of students of Vytautas Magnus University and the Academy of Agriculture of Lithuanian in 1946–1947. The article attempts to answer the following questions: how did the activities of the partisans of Birutė Special Team (Tauras Command) and the reservists in Kaunas manifest themselves and why were they special? Did the underground leadership plan to destroy the following top officials of the country – the most well-known traitors of the homeland: Antanas Sniečkus, First Secretary of the Communist Party of Lithuania, Mečislovas Gedvilas, Chairman of the Soviet Council of Ministers of Soviet Lithuania, Justas Paleckis, Chairman of the Presidium of the Supreme Council, and others?

To sum up the results of the study, it can be stated that in the first few years after the war, various underground youth organisations and groups, whose members were usually young people originally from villages and with strong national identity, were actively involved in anti-Soviet activities in Kaunas higher schools. In May–June 1947, there were four corps (2, 3, 4, and 5) of Birutė Special Team (Tauras Command) Kaunas Group. They mostly consisted of partisans and members of the organisational sector

(reservists). Members of these corps carried out armed campaigns, distributed underground press, and collected material assets for the needs of Tauras Command.

For geographical strategic reasons, the leadership of Tauras Command planned to establish the Central Command Post of Lithuanian partisans in Kaunas, therefore, they sought to expand its influence in the city. In the first half of 1947, the leadership managed to set up organisational units and begin active underground activities in the city of Kaunas. However, due to the relatively efficient operations of the USSR state security agents, it became complicated for partisans to carry out their actions. In summer–autumn 1947, the Ministry of State Security managed to detain most of the freedom fighters of Birutė Special Team Kaunas Group, as well as the reservists.

The alleged assassination attempt of Justas Paleckis, Chairman of the Supreme Council of the LSSR, by the corps of Birutė Special Team Kaunas Group still remains a mystery. A possible version has not been confirmed by other independent sources. On the other hand, it is certain that the leadership of Tauras Command did have a plan to destroy leaders of the LSSR (Sniečkus, Gedvilas, and Paleckis) and encouraged leaders of the corps of Kaunas Group to prepare for the assassination of the highest government officials.